

HRVATSKI STUDIJI
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
STUDIJ NOVINARSTVA

MULTINACIONALNE KORPORACIJE U PROCESU GLOBALIZACIJE
DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. ANDELKO MILARDOVIĆ
Studentica: SORAJA MEŠIĆ

Zagreb, 2007.

SADRŽAJ

1. UVOD	2
2. GLOBALIZACIJA	3
2.1. Globalizacija – definicija pojma	3
2.2. Globalizacija – dimenzije.....	5
2.3. Globalizacija – uzroci	7
3. NOVI SVJETSKI POREDAK	9
3.1. Globalno slobodno tržište.....	10
3.2. Globalizacija – što je istina?.....	13
3.3. Uspon multinacionalnih korporacija	18
3.4. Slobodne proizvodne zone - kolonijalizam novog doba.....	22
4. NOVA EKONOMIJA – Od Bretton-Woodsa do neoliberalizma	27
4.1. Sporazum u Bretton-Woodsu	28
4.2. Uspon SAD-a	30
4.3. Transnacionalne institucije.....	32
4.3.1. MMF *	32
4.3.2. SVJETSKA BANKA.....	34
4.3.3. SVJETSKA TRGOVINSKA ORGANIZACIJA (WTO)	35
4.4. WASHINGTONSKI KONSENZUS	38
4.5. Kritike	41
5. NEOLIBERALIZAM I NEOKONZERVATIVIZAM	46
5.1. Tačerijanski model slobodnog tržišta	46
5.2. Eksperimenti slobodnog tržišta.....	48
5.2.1. Meksički eksperiment	49
5.2.2. Novi Zeland	50
5.3. LIBERALIZACIJA TRGOVINE - Jedinstveno tržište, dvostruki standardi.....	53
REFERENCE:	62
LITERATURA:	66

1. UVOD

Globalizacijski procesi označili su početak novog vremena i začetak jednog novog svjetskog društva koje je, činilo se, konačno prevladalo dotadašnje razlike i podjele. No, gledajući sada, s vremenskim odmakom, pokazalo se da su istovremeno upravo ti procesi, uvelike utjecali na produbljivanje razlika unutar društva. Ovo se posebno odnosi na ekonomsku dimenziju globalizacijskih procesa, područje koje danas izaziva najviše polemika.

Iako je globalizacija na početku imala obećavajući potencijal procesa koji će rezultirati rješeljima svjetskih problema nejednakosti i siromaštva te stvoriti prosperitetno svjetsko društvo, čini se da su razlike i problemi veći nego ikada.

Globalne svjetske ekonomske promjene i ekonomska globalizacija, što se prije svega odnosi na stvaranje globalnog svjetskog slobodnog tržišta, ipak nisu polučile željene rezultate. Povijest se, izgleda, opet ponavlja – s jedne strane imamo većinu potlačenih i obespravljenih ljudi, a s druge nekolicinu bogatih koja živi na račun većine.

I dok tradicionalno bogate zemlje i regije, moćni financijski i naftni krugovi, multinacionalne i transnacionalne korporacije i ostali 'veliki igrači', postaju još bogatiji i ostvaruju nezamislivo velike profite kojima bi zaista mogli ispuniti prvobitnu renesansnu ulogu globalizacije, ostatak svijeta živi na rubu egzistencije, boreći se sa promjenama i zahtjevima koje je takva globalizacija donijela sa sobom.

Globalizacijska tvrdnja kako će svjetsko društvo, organizirano u jedinstveno svjetsko slobodno tržište, rezultirati smanjenjem siromaštva i povećanjem općeg blagostanja možda i nije polučila planirane rezultate, no jedno je sigurno - globalizacijska atmosfera kloniranog turbokapitalizma i novih ekonomskih odnosa otvorila je vrata novih mogućnosti za multinacionalne i transnacionalne korporacije, što ove dobrano koriste. Njihov profit predstavlja zidine kojima je opasan Novi svjetski poredak.

Svakodnevne vijesti o socijalnim nemirima, terorističkim odmazdama, ratovima, pobunama i protestima nezadovoljnih masa ostavljaju dojam predapokaliptičnog stanja i dovode u pitanje opstojnost takvog poretka.

2. GLOBALIZACIJA

Prije 1980-ih godina, pojam globalizacije gotovo je nepoznat. Danas se taj pojam upotrebljava vrlo često, svaki put kada se pokušavaju objasniti i razumjeti promjene koje su zahvatile društvo u cijelosti od tada. Naime, osamdesetih godina započela je skupina procesa koji će bitno izmijeniti sliku svijeta kakvog smo poznavali.

2.1. Globalizacija – definicija pojma

Pojam globalizacije nije jednostavno definirati. Etimološki korijen je latinska riječ globus = cjelokupan, ukupan. Oxford Dictionary of New Words tvrdi da je značenje riječi oblikovano pod snažnim utjecajem Marshalla McLuhana i njegove teze o globalnom selu. Riječ globalizacija upućuje na nešto što je globalno, odnosi se na čitav planet, planetarno, cjelokupno.

Ne postoji jedna jedinstvena definicija globalizacije, upravo zbog njene složenosti i višedimenzionalnosti, pa ju je moguće tumačiti kroz prizmu politike, sociologije, ekonomije i drugih nauka.

Pojednostavljeno možemo reći da je globalizacija skup prekograničnih procesa, pokrenutih nezapamćenim razvojem moderne tehnologije, koji je doveo do ubrzanja ekonomskih procesa a koji se odražava u socijalnoj, političkoj, kulturnoj i svim drugim područjima sveukupnog života, dakle globalnog je, svjetskog značenja.

Globalizaciju prije svega odlikuje nezapamćen i ubrzan razvoj moderne tehnologije, zbog čega se njeno značenje uspoređuje sa značenjem industrijske revolucije iz 19. stoljeća. Razvoj tehnologije, prije svega izum interneta, stvorio je uvjete povećane povezanosti i ubrzane komunikacije, neovisno o prostornoj udaljenosti. Ovi uvjeti olakšane komunikacije omogućili su ubrzanje i povećanje ekonomskih aktivnosti između država, koje su sada mogle poslovati također neovisno o prostornoj udaljenosti i državnim granicama.

Ubrzan protok informacija, kapitala, usluga, proizvoda i ljudi, u svijetu u kojem je promijenjen značaj međudržavnih granica, stvorio je nove društvene, političke,

ekonomske i kulturne odnose i svijet potpuno drugačiji od onog kakav smo poznavali prije tih presudnih 1980-ih godina.

Kao rezultat promjena u ekonomskoj politici i tehnologiji, privrede koje su nekad bile podijeljene visokim transportnim troškovima i umjetnim barijerama u trgovini i financijama, sada su povezane sve gušćom mrežom ekonomske međuzavisnosti. ¹

Sociolog Anthony Giddens definira globalizaciju kao *prostorno i vremensko smanjivanje koje je povezano s mogućnošću ubrzane komunikacije, što omogućuje ubranu razmjenu znanja i kulture.* ²

David Held i Anthony McGrew u svom uvodu za Oxford Companion to Politics govore da se globalizacija može smatrati procesom (ili skupinom procesa) ... *transformacije u prostornoj organizaciji društvenih odnosa i transakcija, izraženih u transkontinentalnim i interregionalnim kretanjima i mreži aktivnosti, interakcije i moći.* ³

Globalizacija je nadalje definirana kao *proces prevladavanja historijski nastalih granica. Ona je, dakle, sinonim za eroziju (ne za nestajanje) suvereniteta nacionalnih država i predstavlja 'odvajanje' tržišne ekonomije od moralnih pravila i institucionaliziranih veza društva....* ⁴

Zatim još i kao *intenziviranje društvenih veza svijeta, i to tako da veoma udaljena mjesta bivaju povezana u toj mreži, a događaji u jednom mjestu mogu biti uzrokom ili posljedicom događaja u drugom koje je stotinama kilometara udaljeno i obrnuto...* ⁵

...kvantitativno i kvalitativno intenziviranje prekograničnih transakcija i istovremeno prostorno proširivanje tih transakcija... ⁶

Globalizacija je *...najveća ekonomska i društvena promjena još od industrijske revolucije.* ⁷

...porast međusobne ovisnosti i integracije različitih ekonomskih sistema na cijeloj zemaljskoj kugli... ⁸

Globalizacija je proces koji se odvija preko granica nacionalnih država, a tvore je događaji i slike, pokreti i životopisi. Uzrokuje djelovanje svjetskog sustava i uspostavljanje, u svjetskim razmjerima, gospodarske, političke, kulturne, ekološke i informacijske djelatnosti i globalne međuzavisnosti društva. ⁹

Globalizacija je sveukupnost navedenih definicija. Ona je skup ekonomskih, političkih, društvenih, kulturnih, ekoloških i drugih procesa, snažno određenih i ubrzanih tehnološkim napretkom.

Globalizacija je promjena koja je zahvatila svijet u globalu, sve od pada Berlinskog zida - čime je simbolično označen kraj bipolarne podjele svijeta na Istok i Zapad, sukobljene u Hladnom ratu, koji je trajao sve od zavšetka Drugog svjetskog rata. Ona označava novi svjetski poredak, u kojem vodeću silu, najnapredniju i najmoćniju zemlju predstavljaju Sjedinjene Američke Države. Kao akteri globalizacije, globalizatori, tzv. Veliki igrači, navode se najbogatije zemlje svijeta – SAD, EU, Japan, Kanada i multinacionalne korporacije, te transnacionalne organizacije - prije svega međunarodne institucije kao što su Svjetska trgovinska organizacija (WTO), Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond (MMF) i Ujedinjeni narodi (UN).

Globalizacija je i novi ekonomski poredak, obilježen prevlašću kapitalizma i neoliberalne ekonomije slobodnog tržišta, što mnogi smatraju pokretačkom silom globalizacije.

2.2. Globalizacija – dimenzije

Globalizacija ima nekoliko dimenzija, područja u kojima se odvijaju i na koje utječu globalizacijski procesi. Bitno je naglasiti da te dimenzije nisu odvojene jedna od druge, nego je globalizacija sveukupnost njihove međupovezanosti i isprepletenosti.

DIMENZIJE;

1. EKONOMSKA
2. DRUŠTVENA
3. POLITIČKA
4. KULTURALNA
5. EKOLOŠKA

1. Ekonomska dimenzija odnosi se na ogroman porast trgovine, investiranja, pojačane i povećane financijske tokove, stvaranje globalnog, jedinstvenog svjetskog tržišta, transnacionalno integriranu proizvodnju, kraj nacionalnih

- ekonomija, prostorno i vremenski neograničene puteve biznisa, gospodarske zakone koji su globalni, svjetski. Pojačane ekonomske i trgovinske aktivnosti.
2. Društvena dimenzija globalizacije odnosi se na svijet u globalu, koji sve više postaje, kako je McLuhan previdio, 'globalno selo'. Tehnološki napredak, promijenjeni ekonomski poredak i ostale dimezije, utječu također na društvenu sliku svijeta i omogućuju formiranje novog, drugačijeg, globalnog društva. Nova vrsta komunikacije omogućuje stvaranje 'društva na daljinu', što je u potpunosti različito od tradicionalnog društva i druženja kakvo poznajemo. No, to ne znači i nestajanje tih tradicionalnih oblika. Društvena globalizacija su i povećane migracije ljudi preko granica, te nove društvene veze i smjernice.
  3. Politika je i dalje organizirana teritorijalno, nije nestalo državno uređenje i razgraničenje svijeta, no međudržavni i politički odnosi promijenjeni su u proteklih dvadeset i pet godina. Politika je sve više globalna, ona nije stvar isključivo jedne države, a njene posljedice imaju globalno značenje. Politička pitanja više nisu stvar isključivo jedne države, nego su one stvar globalnog značenja i zahtijevaju takav pristup. Države više nisu u mogućnosti postupati samo u odnosu na sebe i svoje interese, nego globalno, planetarno, u odnosu prema čitavom svijetu. Zahvaljujući internetu kao tehnološkom sredstvu ubrzanog poslovanja i transakcija, državne granice i zakoni imaju smanjen, promijenjen značaj, jer sada poslovi i komunikacije nisu toliko ograničeni njima.
  4. Razvijena, uznapredovala tehnologija također znači olakšan pristup i komunikaciju s drugim kulturama. Pojačana trgovina i trgovinski tokovi također idu u prilog tome. Svijet globaliziran u jednu zajednicu znači i ispreplitanje različitih svjetskih kultura. Međutim, nisu rijetke kritike na račun globalizacije u području kulture – zbog dominantnog svjetskog položaja SAD-a - da je ona zapravo put ka uniformnosti svijeta, zahvaljujući istoj takvoj dominaciji američke kulture i jezika u odnosu na druge kulture. Mnogi se pribojavaju da je globalizacija zapravo 'amerikanizacija' ili pozapadnjenje svijeta.
  5. S jedne strane ekološka globalizacija upućuje na povećane ekološke probleme, uzrokovane između ostalog i pojačanom modernizacijom i industrijalizacijom. Razmjeri ekološke globalizacije, točnije ekoloških problema, povećali su se usporedno s povećanjem opsega i intenziteta ostalih globalizacijskih dimenzija.

S druge strane, ova dimenzija upućuje na globalno osvještenje, ili barem njenu nužnost, te globalnu odgovornost prema problemima kao što su globalno zagađenje, ozonske rupe, toksični otpad i izumiranje pojedinih životinjskih i biljnih vrsta. To su problemi koje države niti pojedinci ne mogu rješavati sami, nego su oni globalno pitanje. Priroda, okoliš i živi svijet nisu ničija, a opet su zajednička, globalna svojina, pa prema tome zahtijevaju i globalnu brigu i pristup.

2.3. Globalizacija – uzroci

Teško je izdvojiti sve moguće uzroke koji su doveli do globalizacije. Najčešće spominjani uzroci su:

1. RAZVOJ TEHNOLOGIJE
2. BRZINA I TROŠKOVI TRANSPORTA
3. KRAJ HLADNOG RATA
4. GLOBALNI PROBLEMI (klima, migracija...)
5. LIBERALIZACIJA

1. Tehnološka revolucija, a pogotovo napredak u području razmjene informacija i u području komunikacija (internet), bez sumnje su odigrale i igraju jednu od najznačajnijih uloga u nastanku i razvoju globalizacije. Internet s više aspekata predstavlja oznaku globalizacije. Bez ove tehnologije bile bi nezamislive mnoge značajke i aktivnosti globaliziranog društva - globaliziranje financijskog tržišta, prebacivanje globalnih suma novca s jedne strane globusa na drugu, što se odvija u vremenskim intervalima djelića jedne sekunde, organizacije transnacionalne proizvodnje i još mnogo toga.
2. Nevjerojatan porast trgovine kao bitan element ekonomske globalizacije ima za posljedicu smanjenje troškova transporta i njegovo ubrzanje. Ovo posebno vrijedi za uslužni sektor: proizvodi kao što su software i baze podataka šalju se u vremenu mjerenom sekundama s jednog na drugi kraj svijeta.
3. Kraj Hladnog rata često se spominje kao jedan od uzroka globalizacije. Za trajanja hladnoratovske podjele svijeta na Istok – Zapad, bilo je i manje suradnje između

država. Padom ove granice – tzv. Čelične zavjese 1989/90., kontakt i suradnja među državama su se intenzivirali. Bivše države 'istočnog bloka' otvorile su se i izašle na svjetsko tržište. Sve više država se odlučuje za demokraciju i tržišnu ekonomiju, što onda predstavlja vodeće principe njihova daljnjeg razvoja.

4. Globalni problemi koji se više ne mogu rješavati na pojedinačnoj razini država i regija udigrali su važnu ulogu u razvoju svijesti. Globalni problemi, kao što su oštećeni ozonski omotač, kisele kiše ili izumiranje pojedinih životinjskih i biljnih vrsta te kvaliteta ljudskog života zahtijevaju globalnu politiku i globalnu svijest. Osim svjetskih država, ovim pitanjima bave se međunarodne organizacije poput Green Peacea ili Amnesty internationala, te druge organizacije koje djeluju na globalnoj razini. To su također pokazatelji nastanka jednog jedinstvenog svjetskog društva.
5. Kritičari globalizacije ukazuju na to da globalizacija više nije prisilni proces, već da su njeni procesi nastali kao posljedica politike dereguliranja pod vodstvom SAD-a nakon Drugog svjetskog rata. Liberalizacija svjetske trgovine u okvirima GATT-a, odnosno WTO-a, rezultirala je ovakvim razvojem.

3. NOVI SVJETSKI POREDAK

Gdje ćemo mi to živjeti? Kakva će nam to industrijska proizvodnja ostati? Samo tehnički najjednostavnija, s teškim fizičkim radom i visokokontaminirana? Žele li oni možda pretvoriti veliki dio zemalja Trećeg svijeta u jednu ogromnu zonu slobodne trgovine, punu tekućih linija za sklapanje koje niti porez ne plaćaju? (Fidel Castro u govoru prigodom proslave 50. rođendana WTO-a u svibnju 1998.)

U društveno-političkom smislu, početak globalizacije označen je raspadom SSSR-a i državno upravljanih ekonomija, svojstvenih zemljama Istočnog bloka, koje su se pokazale neučinkovitima.

Završetkom hladnoratovskog razdoblja, iz kojeg su Sjedinjene Američke Države – predvodnik Zapadnog bloka - izašle kao pobjednik, započela je nova era. To je značilo pobjedu liberalne demokracije, kapitalizma i slobodnog tržišnog gospodarstva kao temelja američke demokracije i napretka. Padom SSSR-a, uklonjena je dotadašnja najveća prepreka širenju američkog slobodnog tržišta.

Ovakav završetak Hladnog rata i svoju 'pobjedu', SAD su shvatile kao mesijansku ulogu u uspostavi Novog svjetskog poretka utemeljenog na slobodnom tržišnom kapitalizmu i zapadnoj demokraciji.

Francis Fukuyama se u opisivanju ovih promjena poslužio sintagmom 'kraj povijesti', pri čemu je mislio da je civilizacija uspostavom novog svjetskog poretka konačno došla do razvojnog trenutka za kojim je cijelo vrijeme tapkala u 'mraku povijesti', odnosno da su liberalna demokracija i tržišno gospodarstvo jedina alternativa na daljnjem putu a cjelokupan ljudski razvoj trebao je i završit će upravo njima.

Završene su podjele svijeta na različite blokove i svijet bi trebao ujedinjen započeti novu fazu razvoja, u kojoj zbog ujedinjenosti neće biti sukoba i podjela.

Do kraja povijesti nije došlo. Sudeći prema podacima i implikacijama koje je relativno mlada svjetska promjena nazvana globalizacijom do sad imala, možda se upravo stvaraju najznačajniji trenuci povijesti.

Kreator novog svjetskog poretka - SAD, globalizaciju su poistovijetili s društvenim napretkom, zasnovanim prije svega na ekonomskim odrednicama sveukupnih promjena. Konzervativna revolucija prikazana je kao povijesna nužnost koja bi snagom 'nevidljive

ruke' slobodnog neoliberalnog tržišta trebala osigurati narodima svijeta stabilnost, mir i blagostanje.

Ekonomski rast trebao bi nastupiti kao prirodan rezultat automatizma tržišnih mehanizama prema uzoru na liberalnu laissez-faire doktrinu iz 18. i 19. stoljeća. *Ovome je pogodovala gotovo potpuna liberalizacija financijskog tržišta, koja je prouzrokovala pravi bum, strukturalne promjene u domeni štednje, formiranju velikog broja mirovinskih fondova te konačno internacionalizaciju bankarskog sustava i aktivnosti. Mobilnost kapitala je postala bez pramca.*¹⁰

Razvoj informatičke tehnologije doveo je do porasta prometa na tržištima financija, roba i usluga. Informacije o tendencijama na financijskim tržištima se brže razmjenjuju i uz niže transakcijske troškove. Taj trend je potican daljnjim procesima liberalizacije i deregulacije na financijskim tržištima.

3.1. Globalno slobodno tržište

U skladu s pravilima pobjednika, SAD su započele projekt uspostave globalnog, svjetskog slobodnog tržišta. Napušta se dotadašnji Bretton-Woodski ekonomski svjetski sustav, a novi svjetski poredak definiran je Washingtonskim konsenzusom, koji osporava regulaciju unutar država, *propovijedajući deregulaciju komercijalne razmjene, jer državne granice su prepreka cirkulaciji dobara, usluga i kapitala.*¹¹

*Prema 'Washingtonskom konsenzusu', demokratski kapitalizam će biti prihvaćen u cijelom svijetu. Globalno slobodno tržište postat će realnost. Raznoursne ekonomske kulture i sustavi koji su uvijek postojali u svijetu postat će suvišni. Oni će se pretopiti u jedinstveno, univerzalno slobodno tržište.*¹²

Države-nacije, uspostavljene Westfalskim mirom, gube svoje značenje, odnosno njihova dotadašnja uloga glavnih političkih, međunarodnih aktera izmijenjena je.

Izmijenjen značaj države-nacije i zahtijevna deregulacija znače da država gubi svoj značaj i moć u utjecaju i kontroli ekonomskih aktivnosti na vlastitom teritoriju, jer se poslovi sada obavljaju pomoću moderne tehnologije (internet), neovisno o državnim granicama i zakonima.

Smanjen je i značaj države u politici socijalne protekcije svog stanovništva - zbog neisplativosti i velikih troškova, zbog konkurentnosti kao vodeće smjernice u slobodnotržišnoj igri, napušta se država blagostanja karakteristična za zapadnoeuropske zemlje koje su tradicionalno vodile politiku jake socijalne brige i zaštite. Područje socijalne brige se sužava, s obzirom da privatizacijom mnoge javne institucije prelaze u privatni sektor.

Iako je ekonomija tek jedna dimenzija, jedno od područja zahvaćenih globalizacijskim promjenama, njoj je pridana najveća važnost projektom stvaranja svjetskog slobodnog tržišta. Globalizacija je na taj način pretvorena u isključivo ekonomsku globalizaciju i svi daljnji globalizacijski procesi opravdavaju se i potiču upravo ekonomskim odrednicama. Pokušaj ekonomskog ustrojenja svijeta po vlastitom, američkom modelu, praćen je i pokušajem unifikacije svijeta u drugim područjima života, a po vlastitom modelu. To znači uvođenje demokratskog ustroja u države koje su do tada imale drugačije društveno-političko uređenje, i to metodama koje se često kose s demokratskim načelima pluraliteta i jednakosti. Bez pluraliteta, nemoguće je zamisliti svijet pa je unifikacija svijeta u jedinstveno, jednako svjetsko tržište napad na pluralitet, odnosno rad usmjeren protiv prirodnog svojstva i razvojnog puta svijeta.

*Usprkos zagrljaju multietničkog imidža, tržištem vođena globalizacija ne želi različitost, nego upravo suprotno. Njeni su neprijatelji nacionalni običaji, lokalne marke i različiti regionalni ukusi. Samo nekoliko interesa kontrolira sve više okruženja.*¹³

'Guranje' ekonomije i slobodnog tržišta u prvi plan, institucionalizacija korporativne prevlasti dakako utječe i na druga područja ljudskog života - socijalni ustroj, kulturni poredak, tradiciju, okoliš, ekološku dimenziju i druga područja.

Većina svijeta je nemoćna u odupiranju invaziji i dominaciji kulturnih proizvoda iz razvijenih zemalja, ili - budimo konkretniji, iz supersile SAD koja za sobom vuče velike transnacionalne korporacije – uskoro će se svima nametnuti sjevernoamerička kultura, koja će standardizirati svijet i uništiti njegovu bogatu floru raznolikih kultura. *Na taj način će svi narodi, a ne samo maleni i slabi, izgubiti svoj identitet, svoju dušu, i pretvorit će se u kolonije XXI stoljeća – u zombije ili karikature izmodelirane po kulturnim normama novog imperijalizma koji, osim što vlada planetom i planetranim*

kapitalom vojnom silom, a i znanstvenim znanjem, teži da nametne drugima i svoj jezik, kao i svoje načine razmišljanja, vjerovanja, uživanja i sanjanja. ¹⁴

U novom svjetskom poretku, sve je stavljeno u okvire zakona slobodnog tržišta, sve je 'bačeno' na tržište; lijekovi, organi, krv, dijelovi ljudskog tijela....ljudski život. U takvom ozračju, humanost zvuči kao neki zastarjeli, romantičarski izraz čije značenje je zaboravljeno. U svijetu zatvorenom tržišnim rešetkama, za humanost nema mjesta ni vremena, jer se humanost često kosi s tržišnim pravilima i, što je najvažnije, ne donosi profit.

Veliki broj autora upozorava na nestabilnost procesa, koji bi kroz taj svoj nusprodukt na koncu mogao i sam sebe uništiti. Nestabilnost je vidljiva u ljudskim otporima prema dominaciji 'svjetskog policajca' (SAD-a), prema dominaciji američke kulture, u nezadovoljstvu izazvanom povećanjem svjetskog siromaštva i korporativne moći, otporu prema nasilnom nametanju tržišnih pravila čak i po cijenu ljudskog života. Nestabilnost su otpori radnika prema svom nesigurnom položaju, nehumanim uvjetima rada i života. Nestabilnost je izražena u globalizacija kriminala i ekoloških problema, ali i u terorizmu kao radikalnom izrazu otpora prema globalizaciji.

Nestabilnost leži i u osjećaju globalne potlačenosti, nepravdi koju osjećaju ljudi diljem svijeta, jednom općem globalnom nezadovoljstvu na što upućuje sve veći broj antiglobalističkih organizacija i skupova.

Globalizacija je, kako je rečeno, trebala doprinijeti rješavanju svjetskih problema nerazvijenosti, gladi, bolesti i siromaštva. Otvorene granice, slobodno kretanje ljudi, kapitala, proizvoda i usluga, povećana produktivnost i izvoz, dovode do ubrzanog razvoja na globalnoj razini.

Globalizirani svijet trebao je biti svijet većih sloboda i jednakosti., ali *Sloboda je samo prazna tlapnja, kad jedna klasa ljudi može nekažnjivo da izglatni drugu. Jednakost je prazna tlapnja kad bogati imaju monopolsko pravo na život i smrt sebi jednakog.* ¹⁵

Podaci koji opisuju 'vrli novi svjetski poredak' su sljedeći:

- *više od 30% pučanstva (dvije milijarde) raspolaže s manje od 2\$ na dan, dakle gladi te od gladi dnevno umire više od 24 000 ljudi.*

- *sve više superbogatih – samo 250 najbogatijih na svijetu, raspolažu s više od 50% cjelokupne imovine.*

- pljačka prirodnih zaliha, koje su nastajale tijekom milijuna godina (nafta i sl.), a bit će potrošene za samo nekoliko naraštaja, čak i po cijenu ratova, uništavanja okoliša i zdravog života, a sve u službi brzog zgrtanja ogormnog profita bogatih na račun siromašnih i dolazećih naraštaja.

- nepravedni okvirni uvjeti (pravila, propisi, zakoni i sl.) u globalnom poslovanju koji su osmišljeni u središtima moći, posebice financijske (Svjetska banka, MMF, WTO...) u korist moćnih na račun nerazvijenih.

- informacija – kao put ka spoznaji i istini – sve je više u službi neistine, tj. marketinške potpore za održavanje postojećih privilegija moćnih.

- neviđeni razvoj količine znanja, posebice novih znanja, ali istodobno sve više u službi protiv samog čovjeka i kvalitete njegova života (ratovi, terorizam, droga....). Dakle, više znanja a manje pameti.¹⁶

Novi svjetski poredak s ovako nestabilnom konstrukcijom, neodrživ je i zahtijeva promjenu. *Svaki sustav koji održava većina a od njega preživljava manjina neodrživ je, a takva je ekonomska globalizacija koja ne predviđa ravnomjerno raspoređivanje profita.*¹⁷

Globalizacija sama po sebi nije loša, ali zahtijeva novi smjer. Antiglobalistički skupovi i prosvjedi stotina tisuća ljudi ukazuju na hitnost preobrazbe tog novog svjetskog poretka koji bi u protivnom mogao biti zamijenjen nekim novim svjetskim poretkom, ali nasilnim putem. Ili, kako je to rekao portugalski premijer Antonio Guterres, upućujući na ovaj problem- '...bogati bi se trebali pobrinuti za dobrobit siromašnih, jer će u protivnom doći dan kad će se siromašni pobrinuti za zdravlje bogatih.'

3.2. Globalizacija – što je istina?

Američki projekt kreiranja jedinstvenog svjetskog tržišta u ovakvim uvjetima, doveo je do oprečnih stavova prema globalizaciji u cijelosti.

U istraživanju Svjetske banke, globalizacija je prikazana kao pozitivno kretanje jer *...generalno smanjuje siromaštvo, zato što više integrirane ekonomije imaju tendenciju ka bržem rastu. Siromašnije zemlje uključuju se u globalno tržište industrijskim proizvodima i uslugama, povećava se mobilnost ljudi pa radnici iz siromašnih zemalja*

*sele iz ruralnih u urbana područja u potrazi za boljim poslom. Ova relokacija i integracija povećavaju produktivnost. Radnici istih znanja i vještina – bili oni farmeri, tvornički radnici ili farmaceuti – manje zarađuju u zemljama u razvoju, dok su u razvijenim zemljama više plaćeni. Integracija doprinosi smanjenju ovog jaza.*¹⁸

Pozitivni učinci globalizacije spominju se i u obliku veće socijalne integracije, svjetske globalne brige u ekološkoj borbi, povećane interakcije različitih kultura, veće dostupnosti informacija, većih sloboda, jednakosti i prava. Jedinstveno svjetsko tržište i ubrzani ekonomski procesi, omogućuju siromašnijim državama sudjelovanje u tom velikom tržištu te osiguravaju ubrzan rast ekonomija siromašnih, nerazvijenih država koje će po uzoru na bogate i razvijene zemlje modernizirati i ozdraviti svoja gospodarstva.

Oснаžene ekonomije i modernizacija rezultirat će poboljšanjem i u drugim područjima ljudskog života. Također, navode se povećana strana ulaganja u integrirane zemlje, što bi također trebalo pomoći njihovom opravku.

U UNCTAD-ovom pregledu gospodarskih aspekata globalizacije i uloge pojedinih segmenata ekonomske politike *Izražava se nada da dugoročno gledano globalizacija osigurava značajno smanjenje siromaštva, doprinosi gospodarskom razvoju, kao i porastu proizvodnje i potrošnje, uz pretpostavku da zemlje u razvoju primjenjuju liberalnu politiku otvaranja prema svjetskom tržištu što kratkoročno gledano može rezultirati tranzicijskim troškovima.*¹⁹

*Učinkovitost globalizacije.....poistovjećuje se najčešće sa sve većom liberalizacijom uvoza roba i kapitala, može se mjeriti s dva kriterija uspješnosti ekonomske politike: kako se ostvaruje proces strukturnih promjena u gospodarstvu u najširem smislu riječi (ovisno od radno ili kapitalno intenzivnih ulaganja, nazočnosti lobističkih grupa), te u smanjenju apsolutnog siromaštva, kao i relativnog stupnja siromaštva što se mjeri promjenama u raspodjeli dohotka u pojedinoj zemlji.*²⁰

Međutim, ova viđenja globalizacije mogu biti dovedena u pitanje, ukoliko politika liberalizacije nije adekvatno razrađena i postupno provedena ...naročito u slučaju kad se istovremeno provodi liberalizacija uvoza i financijskih tržišta. Ukoliko nisu stvorene adekvatne makroekonomske pretpostavke za politiku liberalizacije, dugoročni ciljevi ekonomske politike mogu biti dovedeni u pitanje.²¹

Forsiranje slobodnog tržišta kao mehanizam za rješavanje problema u svim sferama gospodarskog života krije u sebi zamku tako shvaćene i sprovedene globalizacije. Kritičari globalizacije M. Hans-Peter i H. Schumann, navode šest točaka u kojima se ta zamka očituje:

- 1. Zbog porasta konkurencije na tržištu dobara i usluga, dolazi do porasta nezaposlenosti uz istovremeno pogoršanje općih radnih uvjeta i smanjenje socijalnih prava. U zemljama s niskim nadnicama takva situacija povećava pritisak na daljnje smanjivanje nadnica radnicima s nižim kvalifikacijama.*
- 2. Zbog rastućeg stupnja konkurentnosti među pojedinim nacionalnim gospodarstvima u taj je proces uključena i konkurencija u oblasti porezne politike. To znači u biti napuštanje sistema progresivnog oporezivanja s posljedicama narušavanja principa ravnopravnosti oporezivanja i smanjenje prihoda u državnoj blagajni, što rezultira lošijim zadovoljavanjem potreba građana s javnim dobrima.*
- 3. Zbog rastuće mobilnosti kapitala, ali i zbog rastućih migracija, sistemi socijalne zaštite pojedinih država zapadaju u zamke dampinga što se svodi na smanjenje socijalnih standarda.*
- 4. Zbog velikih razlika u pogledu tretiranja okoliša kao oskudnog dobra i različitih preferencija pojedinih država što se tiče kvalitete čovjekovog okoliša, može se desiti da se zemlje koje imaju nedovoljno stroge propise za zaštitu okoliša upuste u ekološki damping kad se radi o uvođenju ekoloških poreza. Na taj način potiču zemlje sa strogim ekološkim normama da tamo dislociraju prljave industrije. To se negativno odražava na zapošljavanje u razvijenim zemljama i na zaštitu okoliša u svjetskim razmjerima.*
- 5. Zbog dinamike koja prati svjetska financijska tržišta, ekonomska politika pojedine zemlje ne može slijediti vlastite postavljene ciljeve, već je osuđena na nemoć.*
- 6. Zbog smanjene mogućnosti kontrole na granicama i zbog novih tehničkih mogućnosti, raste međunarodni kriminal, naročito gospodarski kriminal i trgovina drogom.* ²²

Zbog učinaka i posljedica globalizacije u proteklih 25 godina, mnogi osuđuju globalizaciju da je ona zapravo politički projekt osmišljen od strane i u korist SAD-a, s jedinim ciljem postizanja apsolutne dominacije najjače svjetske sile, kojim ona pokušava

cijeli svijet preurediti prema svojim mjerilima, amerikanizirati ga. Globalizacija iz ove perspektive shvaćena je kao neokolonijalizacija svijeta, organiziranog tako da jedinu korist od globalizacije imaju SAD i privatni interesi multinacionalnih korporacija i velikih kompanija kojima je globalizacija otvorila vrata novih tržišta, izvora sirovina i jeftine radne snage.

Globalni igrači, kao što su WTO (Svjetska trgovinska organizacija), Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond, kao i svjetski trgovinski zakoni, pomoćna su aparatura u ostvarivanju ovakvog svjetskog poretka.

*Dosadašnji procesi globalizacije s osnovnim ciljem postizanja slobodnoga protoka novca, roba i ljudi na našem planetu, vođeni i ostvarivani po neoliberalnom modelu, doveli su – posebice u zadnjih 10-15 godina – do pojave razuzdanog turbokapitalizma, koji se sada nalazi pred slomom, a svojom agonijom stvara tmurne odnose i nemirna vremena u svijetu.*²³

Umjesto opće stabilnosti i brzog rasta i blagostanja u svijetu, svjedoci smo povećane nestabilnosti, usporavanja rasta i produbljivanja jaza između bogatih i siromašnih, reduciranja stečenih socijalnih prava. Interesi socijalnih skupina se sve više razilaze i izgledi socijalnog mira sve su neizvjesniji. Jedini siguran rezultat suvremenog razvoja kapitalizma je jačanje interesa i prevlasti krupnog kapitala u ekonomskom i političkom životu uz slabljenje zaštitnih i razvojnih funkcija država.

Neoliberalno inzistiranje na slobodama, nasuprot socijalne solidarnosti i opće sigurnosti, dovodi u pitanje moralni i demokratski legitimitet ciljeva i oblika vladanja u suvremenoj društvenoj zajednici, pa i samo poimanje zajednice.

*Sadašnja situacija ima dobrano hobsovski okus 'rata svih protiv sviju' što ne može biti nikakvo jamstvo za mir i prosperitet. Stvaranje jedinstvenog gospodarskog sustava u svijetu, bez postojanja operativne solidarne svjetske zajednice ne može dati to jamstvo.*²⁴

Mnogi autori smatraju stvaranje jedinstvenog svjetskog tržišta prema američkom modelu nasilnim i neostvarivim potezom, zbog razlike u stupnju razvijenosti različitih kultura. U svijetu ima malo razvijenih naroda, a većina daleko zaostaje za tom razvijenom manjinom, koja ipak uspostavlja temeljne standarde i odnose. Drugi ih teško prate, čak se teško koriste njihovim iskustvom.

Iluzija je da bi generalizacija jednog tipa tržišta mogla homogenizirati procese realnog rasta i ujednačavanje stupnja razvijenosti. *Razvojni procesi su vrlo diferencirani po stupnju tehnološkog razvoja, obdarenošću prirodnim resursima, geografskom položaju, kulturnoj razini, sustavu vladajućih vrijednosti i motivacije.*

Stoga je raznovrsnost organizacije i načina funkcioniranja pojedinih gospodarstava prirodna posljedica, a njeno brisanje po jedinstvenom sustavu uvijek bi dalo prednost onim gospodarstvima iz kojih je taj sustav preuzet. Sama ideja da između ekonomskih sustava postoji stroga hijerarhija i da put modernizacije vodi nužno od sustava manje razvijenih društava prema sustavu najrazvijenijih društava mogla bi se interpretirati da bi homogenizacija sustava ubrzala rast onih koji su manje razvijeni, ali takva pretpostavka nema potvrde u povijesti, objašnjava Zvonimir Baletić u svom predgovoru knjizi **Lažna zora** autora J. Graya.

Podaci o neuspjehu uvođenja modela slobodnog tržišta u pojedine zemlje govore u prilog neučinkovitosti integracije gospodarstava u jedinstveno svjetsko tržište ili globalizaciji.

U mnogim slučajevima, npr. privredni kolaps u Meksiku 1994. i Istočnoj Aziji 1997., uvođenje modela slobodnog tržišta dovelo je do ekonomskog kolapsa pa čak i dugotrajne depresije.

Iako globalizacija treba dovesti u svojoj konačnici smanjenju svjetske nejednakosti, podaci pokazuju da se nejednakost ne smanjuje. Prema istraživanjima američkog tjednika Newsweek, *razlika između bogatih i siromašnih iznosila je 1930. 3:1, 1950. godine 35:1, 1992. godine 71:1, a 1997. 727:1, u korist bogatih. Bogatstvo tri najbogatija čovjeka na svijetu: Billa Gatesa, princa Al Saouda i Filipa Ansuca, veća je od, zajedno uzetog, nacionalnog bruto proizvoda 26 najsiromašnijih zemalja na svijetu.* ²⁵

Neuspjesi institucionalne prilagodbe zapadnim standardima, pripisuju se na primjer u slučaju bivših komunističkih zemalja, njihovoj sporosti, dok je vjerojatnije da se ipak radi o neprilagođenosti zapadnih standarda postojećim gospodarskim i socijalnim uvjetima.

Nameće se mišljenje da je globalizacija u svojoj teoriji utopija, a u praksi politički projekt globalnog kapitalizma slobodnog tržišta čiji je cilj gospodarska i politička dominacija nekoliko najbogatijih država kao što su SAD, Europska Unija, Japan i Kanada te vlasnika najbogatijih kompanija.

3.3. Uspon multinacionalnih korporacija

Za novi svjetski poredak i globalizaciju karakterističan je uspon multinacionalnih korporacija, mahom iz najbogatijih zemalja, prvenstveno Sjedinjenih Država. Njihove aktivnosti opravdavaju se i potiču terminom globalizacije.

Slobodan protok kapitala i roba, maksimizacija profita kao poticaj i cilj, zaštićeni su i ohrabreni zakonskim okvirima i mjerama koje donose organizacije kao što su WTO, Svjetska banka i MMF. Pravila i zakoni slobodnog tržišta daju korporacijama slobode i širok prostor djelovanja na globalnoj razini. Zato se umjesto dosadašnjeg termina 'međunarodna ekonomija' sve češće čuje termin 'multinacionalna ekonomija'. Prema procjenama UNCTAD-a „...danas u svijetu ima oko 60 000 multinacionalnih kompanija, sa oko 500 000 njihovih podružnica. Preko njih se odvija najveći dio poslova širom svijeta.

Podaci su sljedeći; *...od tri bilijuna dolara, koliko je u 1972. iznosio ukupan svjetski bruto nacionalni dohodak, multinacionalne kompanije ostvarile su 500 milijardi dolara, i to izvan zemalja u kojima im je sjedište, a od toga samo američke kompanije ostvaruju gotovo polovicu.*²⁶

*Prema procjenama UNCTAD-a, 100 najvećih multinacionalnih kompanija (nisu uključene banke) prodaju godišnje robe za 2,1 milijardi USD u cijelom svijetu, a izvan granica matične zemlje zapošljavaju 6 milijuna ljudi. Računa se da 90% multinacionalnih kompanija potječe iz industrijskih zemalja zapada.*²⁷

Sarah Anderson i John Cavanagh u članku **Top 200: The rise of global corporate power** navode sljedeće podatke:

Od stotinu najvećih svjetskih ekonomija, 51 su globalne korporacije, samo 49 su države. Kombinirana prodaja 200 najvećih korporacija veća je nego četvrtina svjetskih ekonomskih aktivnosti.

Kombinirana prodaja 200 najvećih korporacija veća je nego ukupna ekonomija svih zemalja, izuzev devet najbogatijih, što znači da premašuju kombiniranu ekonomiju 182. zemlje.

Ne samo da korporacije smanjuju broj zaposlenika, nego često svoje rukovoditelje financijski nagrađuju za davanje otkaza.

Više od polovine 200 najvećih korporacija koncentrirane su u tek pet ekonomskih sektora. Jedna trećina svjetske trgovine su zapravo transakcije među različitim jedinicama jedne te iste korporacije.

200 najvećih korporacija kreira globalni ekonomski apartheid, a ne globalno selo. Osam najvećih telekomunikacijskih tvrtki ubrzano širi globalnu prodaju, dok 9/10 čovječanstva uopće ni nema telefon. ²⁸

'Totalitarizam monopola', kako ovakvo stanje naziva Dražen Šimleša, opisan je i sljedećim podacima;

- 500 najvećih MNK kontrolira 42% svjetskog bogatstva s tendencijom rasta
- od 100 najvećih ekonomija, 51% čine MNK a 49% države
- MNK drže 90% tehnologije i patenata....
- MNK su uključene u 70% svjetske trgovine. Više od trećine te trgovine odvija se unutra jedne te iste MNK...

Ovaj put je globalizacija novim društvenim ekonomskim i političkim aranžmanima utoliko olakšala djelovanje MNK-a da upravo zbog toga sveukupnost procesa globalizacije biva poistovjećena s trijumfalnim usponom MNK-a i njihovom novom svjetskom vladavinom.

Svjetska trgovinska organizacija (WTO) i njena pravila kao bitno obilježje globalizacijskog doba, izazivaju najveće nezadovoljstvo i polemike.

Mnogi autori upravo u djelovanju i odredbama WTO-a, vide glavni kamen spoticanja na putu prema ostvarenju punog potencijala onoga što bi globalizacija zapravo trebala biti. Više o tome u poglavlju o transnacionalnim institucijama (4.3).

Multinacionalne korporacije nisu nova pojava, niti se njihovo značenje vezuje isključivo za procese globalizacije, no globalizacija - ovakva kakvoj smo svjedoci - predstavlja razdoblje renesanse za korporacije; zbog opće atmosfere, zakonskih okvira i pravila, novog svjetskog poretka kojim je korporacijama olakšano poslovanje kao i povećanje profita, no često na štetu pojedinca te čitavih zajednica i društva u cjelini.

Pojava korporacija usko je vezana uz prvu industrijsku revoluciju kada su stvorene okolnosti za početak i šire djelovanje kompanija. Razvoj transporta i tadašnje tehnologije omogućuje poslovanje kompanijama na međudržavnoj i međukontinentalnoj razini.

U svojoj knjizi 'Stoljeće rata', F. W. Engdahl upravo u moćnim kompanijama i njihovim interesima, koji se često kriju iza ili poklapaju s interesima njihove matične države, nalazi glavne krivce i konstruktore okolnosti koje su dovele do Prvog svjetskog rata. Također, ovaj autor opsežno opisuje događaje koji upućuju na zaključak kako je čitava gospodarska i geopolitika 20. stoljeća zasnovana upravo na interesima jakih financijskih centara i najmoćnijih kompanija, te naftaških i bankarskih krugova, mahom sa zapada (za detalje pogledati F. William Engdahl, ***Stoljeće rata***).

Svoj prvi pravi zamah i uspon kompanije doživljavaju nakon Drugog svjetskog rata, točnije u vrijeme dekolonizacije i naftne krize 1973. godine.

Nakon Drugog svjetskog rata dolazi do spektakularnog napretka znanosti i tehnologije. No, umjesto da se pomoću toga riješi tadašnji gorući problem ekonomske nejednakosti i siromaštva među državama i unutar njih, dolazi do produbljivanja nejednakosti i tzv. tehnološkog kolonijalizma – zemlje u razvoju i dalje stagniraju, dok se na drugoj strani nastavlja rast najrazvijenijih zemalja. Rast se u velikoj mjeri zasnivao na niskim cijenama sirovina i na jeftinoj radnoj snazi uvezenoj iz zemalja u razvoju.

Istovremeno se odvijao proces zatvaranja razvijenih i bogatih zemalja u povlaštene integracijske grupacije, što je stvaralo dodatnu neravnotežu u ekonomskim tokovima a što je opet najviše pogađalo zemlje u razvoju.

*Pri svemu tome izvanredno je narasla ekonomska i politička moć transnacionalnih kompanija koje su postale jedan od glavnih instrumenata neokolonijalističke eksploatacije, narušavanja suvereniteta i ograničavanja nezavisnosti mnogih zemalja.*²⁹

Dekolonizacija i neovisnost nekadašnjih kolonijalnih država ipak ne donose promjenu podređenog položaja ovih zemalja u odnosu na nekadašnje kolonizatore.

Ukinut je službeni oblik vladavine nekad jakih imperija (V. Britanija, Francuska, Njemačka...) nad nerazvijenim kolonijama koje su bogate prirodnim sirovinama, ali ostaju stege ekonomskog kolonijalizma, kao i naslijeđena kolonijalna struktura društva. *Imperijalizam se u tim državama očitovao kao neokolonijalizam, čineći sve da zadrži stare odnose ekonomske eksploatacije i političkog podčinjavanja...*³⁰

Novi prikriveni oblik daljnje vladavine imperijalističkih sila u svojim nekadašnjim kolonijama oslanja se na domaću korumpiranu buržoaziju, ekonomske i političke vrhove tih zemalja, a nerijetko i na domaću vojnu snagu.

Zadržavajući u svojim rukama izvore velikih bogatstava, stari i novi kolonijalisti, oni iz redova industrijski razvijenih zemalja – preko svojih multinacionalnih kompanija i povlaštenih grupa – bitno utječu na ekonomsko-političku orijentaciju i tempo privrednog i općedruštvenog razvoja, sprečavaju njihovo adekvatno sudjelovanje u međunarodnoj podjeli rada i tako podređuju te zemlje svojoj politici.

*Obzirom na svoju ulogu u nacionalnoj ekonomiji spomenutih zemalja, te kompanije stječu posebnu poziciju: držeći glavne grane privrede tih zemalja, oni su u mogućnosti ne samo razbijati jedinstvo njihove privrede – vezujući najrazvijeniji i najvažniji dio tih privreda za inozemne centrale – već i izazivati poremećaj u privredi svake od njih, provoditi ekonomske a kad je potrebno i političke diverzije. To je 'prirodna' posljedica prisutnosti i snažnog djelovanja stranog kapitala u novim nezavisnim a slabo razvijenim zemljama, u kojima taj kapital nije pod kontrolom vlada tih zemalja nego je obično obrnuto.*³¹

Iako su od vremena snažnog uspona kompanija održani mnogi sastanci s ciljem rješavanja svjetskog problema siromaštva i nejednakosti te stvaranja učinkovitijeg svjetskog ekonomskog sistema, čini se da u tom smislu nije puno postignuto.

Naprotiv! Današnja situacija nije bitno drugačija: svjetsko siromaštvo i dalje predstavlja gorući problem; nije postignut značajniji pomak u svrhu smanjenja jaza između bogatih i siromašnih, a rasprave koje se vode o nekontroliranoj moći multinacionalnih kompanija još su žustrije, jer sada su odnosu na razdoblje nakon Drugog svjetskog rata kompanije dodatno oslobođene olabavljenim zakonskim okvirima i pravilima reguliranim od strane međunarodnih financijskih i trgovinskih institucija.

*....mnoge korporacije veće su od nacionalnih država – od stotinu najvećih ekonomija, više od polovice su korporacije. Prodaja Ford i General Motors kompanija veća je od BNP saharske Afrike, dok je šest najvećih japanskih trgovačkih kompanija veliko skoro kao cijela Latinska Amerika.*³²

No, ne treba zaboraviti da su korporacije privatno vlasništvo, čiji su ciljevi prije i iznad svega što veća ušteda i profit.

3.4. Slobodne proizvodne zone - kolonijalizam novog doba

Ako su multinacionalne kompanije – 'trojanski konji neokolonijalizma' kako ih nazivaju Doddoli i Maradei – onda smo danas svjedoci situacije u kojoj su se ti isti trojanski konji uspjeli ustoličiti kao apsolutni vladari novog neoliberalnog kolonijalizma.

Globalizacijski trend svjetske povezanosti i prostorno-vremenskog smanjenja omogućenog uznapređovalom tehnologijom, promijenjeni politički, društveni i ekonomski aranžmani, čini se najviše su pogodovali multinacionalnim kompanijama. To je vrlo jednostavno zaključiti, s obzirom na to da s jedne strane imamo globalizacijom osnaženu praksu smanjenja socijalnih i radničkih prava, te smanjenja javnih izdataka i uopće smanjene uloge države u brizi za svoje građane, a na drugoj strani globalnovažeća pravila poslovanja koja MNK-a olakšavaju poslovanje tako što im se dopušta ušteda na račun smanjenja troškova radne snage i otvaranja proizvodnih pogona u zemljama Trećeg svijeta s jeftinom radnom snagom, slabim zakonodavstvom i potkupljivim vlastodršcima i vojnom silom. Rezultat toga je nova vrsta neokolonijalizma svojstvena globalizaciji: ogroman rast slobodnih trgovinskih zona ili, kako ih još naziva D. Šimleša, 'zona slobodne inicijative' ili 'zona za razvoj izvoza'.

Šimleša ove zone smatra završetkom Friedmanove doktrine po čijoj formuli se provode programi strukturne prilagodbe, a koja uključuje *slobodno tržište, odnosno prestanak kontroliranja kapitala*.³³

Budući da zone za razvoj izvoza osiguravaju multinacionalnim kompanijama olakšane financijske uvjete plaćanja, korištenje lokalne infrastrukture i jeftinu radnu snagu, takve zone, dodaje Šimleša, predstavljaju žilu kucavicu za MNK.

Globalizacijski trend korporacijskog poslovanja i položaj radnika u takvoj situaciji, isti autor opisuje na sljedeći način: *MNK podržavaju i sklapaju ugovore o 'slobodnoj trgovini' kako bi povećale svoj profit seljenjem u zemlje Trećeg svijeta, gdje radnike i radnice plaćaju manje i ne moraju se brinuti o zagađivanju okoliša.*

*Tako na primjer firma iz SAD-a proizvede komponente za određeni proizvod, recimo auto, i pošalje ih u Meksiko na sklapanje gdje su zaposleni nekoliko puta slabije plaćeni, gdje nema sindikata i gdje se slobodno zagađuje okoliš. Zatim se te sklopljene komponente vraćaju u SAD, čime tzv. izvoz u Meksiko zapravo nikad ne dođe do tržišta u Meksiku, već se samo radi o unutarnjim transferima jedne kompanije.*³⁴

Omjeri su sljedeći: Početkom 80-ih, General Motors je zapošljavao 7 000 ljudi u Meksiku, a danas 75 000. U istom razdoblju broj zaposlenih u GM u Kanadi je opao sa 40 000 na 26 000. Nestle ima preko 200 000 zaposlenih kao stranu radnu snagu. Shell od 117 000 ukupno zaposlenih ima 85 000 ljudi kao stranu radnu snagu. *Tako General Motors zatvara svoja postrojenja u SAD-u i odlazi u Meksiko i Poljsku, Mercedes odlazi u Albaniju, Volkswagen u Češku, Nike u Indoneziju....*³⁵

Šimleša zaključuje kako je došlo je do apsurdne situacije gdje se kapital slobodno kreće, a radnici i lokalne zajednice trpe posljedice kao imobilni.

Kompanije često ostavljaju u svojim domicilnim zemljama tek upravu kompanije, dok se proizvodnja seli u te novouključene zemlje. Naomi Klein u knjizi **No logo** opisuje proizvodne zone, koje je i sama posjetila, i vrlo detaljno i kritično piše o globalizacijskoj epidemiji ovakvog načina proizvodnje i poslovanja MNK.

Promijenjenom ekonomskom politikom, naglasak poslovanja stavljen je na marketing proizvoda, što znači da kompanije više ne prodaju svoj proizvod nego ime, marku, logotip. Sama proizvodnja i njeni troškovi na zadnjem su mjestu.

Ušteda se ostvaruje otpuštanjem radnika u domovini, često i nakon nekoliko desetljeća rada. Proizvodnja se seli u siromašnije zemlje, gdje je radna snaga jeftina.

Uštedeni novac ulaže se u daljnju promociju proizvoda. Ovakva poslovna politika odražava se na socijalnu dimeziju, ne samo u zemlji iz koje dolazi kompanija, nego i u zemlji u koju je proizvodnja preseljena.

*...mnoge kompanije danas potpuno zaobilaze proizvodnju, Umjesto da proizvode sami svoje proizvode, u vlastitim tvornicama, oni ih eksploatiraju....Zatvaraju postojeće tvornice i zamjenjuju ih ugovornom, uglavnom off-shore proizvodnjom. A kako stari poslovi 'lete' preko oceana, s njima odlijeće i nešto drugo: staromodna ideja da je proizvođač odgovoran za vlastitu radnu snagu.*³⁶

Siromašne zemlje uglavnom su ekonomski, politički i socijalno nestabilne, s velikom stopom siromaštva i nezaposlenosti. Često korumpirane, vlade ovih zemalja sklapaju ugovore s korporacijama ili im daju apsurdne povlastice i porezne olakšice jer tako ostvaruju privatne interese, dok istovremeno ne postoje nikakvi zakoni kojima bi zaštitili vlastiti narod od eksploatacije.

Kompanije ugovaraju poslove s nekim domaćim stanovnikom putem ugovora i podugovora, koji zatim organizira proizvodnju, iznajmljuje proizvodni prostor, upošljava radnike za proizvodnju. Tako se stvaraju izvozne (slobodne) proizvodne zone. Siromašno stanovništvo, pritisnuto bijedom, pristaje na radni odnos u lošim uvjetima i za ponižavajuće male nadnice.

Ugovarači još i imaju neke koristi od takvog poslovanja, radnici skoro pa nikakve, a najveću korist imaju naravno kompanije koje takvim poslovima ostvaruju baš ono što im je potrebno – maksimalnu zaradu i minimalnu potrošnju, a povrh svega, posluju bez ikakvih dosadnih obveza prema radnicima i zakonima države ili poslovanja. Toga jednostavno nema.

...izvozna proizvodna zona zaista je posebna. Nešto između zakupljenog skladišta i suverenog teritorija. IPZ je zona gdje roba ne samo da jednostavno prolazi, nego se zapravo tu proizvodi, tu gdje nema ni uvoznih ni izvoznih carinskih davanja, a često ni poreza na prihod ili vlasništvo.³⁷

Ideja o ovakvoj vrsti proizvodnje javila se prije intenzivne globalizacije, no tadašnji politički i ekonomski uvjeti nisu pogodovali njenom ostvarenju. Tek je u globalizaciji i novoj ekonomiji našla plodno tlo. *Ideja da bi izvozne proizvodne zone mogle pomoći ekonomijama zemalja Trećega svijeta pojavila se prvi put 1964. godine, kad je Ekonomsko i socijalno vijeće UN-a usvojilo rezoluciju koja potvrđuje zone kao način promicanja trgovine sa zemljama u razvoju. Ipak, ta ideja nije zaživjela sve do početka 80-ih, kad je Indija uvela petogodišnji period poreznih olakšica za kompanije koje proizvode u njenim zonama s niskim nadnicama.³⁸*

Međunarodna radnička organizacija navodi podatke o *...najmanje 850 IPZ u 70 zemalja, koje prema gruboj procjeni zapošljavaju oko 27 milijuna radnika. Svjetska trgovinska organizacija procjenjuje da se preko ovih zona odvijaju trgovinski tokovi u vrijednosti između 200 do 250 milijardi USD.³⁹*

N. Klein objašnjava logiku prema kojoj se odvija stvaranje IPZ. *Prema teoriji, IPZ će privući strane ulagače koji će ako sve dobro prođe odlučiti da ostanu u toj zemlji, a zonske tekuće trake pretvorit će se u trajni razvoj: transfer tehnologije i domaću industriju. Da bi primamile 'ptice selice' (kompanije) u ovu klopku, vlade siromašnih zemalja nude ukidanje poreza, labavu regulativu i usluge vojske, voljne i moćne da*

slomi radničke nemire. Da još više zaslade, stavljaju svoje vlastite narode na aukciju, lomeći se jedna preko druge da ponude najniže minimalne nadnice, dozvoljavajući da radnici budu plaćeni manje od stvarnih životnih uvjeta. ⁴⁰

Ugovori između kompanija i ugovarača najčešće su privremeni, dok se ne proizvede i isporuči pošiljka pa su i radnici zaposleni u proizvodnji također zaposleni privremeno. Nemaju nikakvu sigurnost, zaposleni su privremeno, nadnice su niske, a i uvjeti rada su najčešće teški i nehumani.

Bez obzira gdje se nalazi IPZ, njihove su radničke priče gotovo hipnotički iste: radni dan je dug 14 sati u Sri Lanki, 12 sati u Indoneziji, 16 sati u Južnoj Kini, 12 sati na Filipinima. Velika većina zaposlenih su žene, uvijek mlade, koje rade za ugovarače i podugovarače iz Koreje, Tajvana i Hong Konga. Ugovarači najčešće ispunjavaju narudžbe za kompanije porijeklom iz SAD-a, Britanije, Japana, Njemačke ili Kanade. Uprava je vojnog stila, nadglednik često uvredljiv, nadnice nedovoljne za preživljavanje, a rad zatupljujući i ne zahtijeva posebnu radnu vještinu....Ovi se džepovi čiste industrije skrivaju iza plašta prolaznosti: ugovori dođu i odu, nezamjetljivo; radnici su uglavnom migranti, daleko od kuće bez ikakvog kontakta s gradom ili provincijom u kojoj se zona nalazi; sam rad je kratkoročan, a ugovori se često niti ne produžuju. ⁴¹

Slobodne od gotovo svih ograničenja, kompanije dostavljaju krojene dijelove odjeće ili elektroničke opreme koju jeftina radna snaga sastavlja u gotov proizvod, koji se zatim vraća nazad u zemlju iz koje su došli dijelovi, i prodaje se na tržištu po cijeni puno većoj od cijene proizvodnje.

Osim loših radnih uvjeta i niskih nadnica, radnici su suočeni sa zabranom bilo kakve vrste radničkih sindikalnih organiziranja ili negodovanja zbog loših uvjeta, što se nerijetko kažnjava otpuštanjem, zatvaranjem i nasiljem.

Radnici su najčešće iz seoskih područja. Oni napuštaju svoje domove u potrazi za obećanim boljim poslom i životnim uvjetima. Ova obećanja najčešće završavaju robovskim položajem radnika, koji su prisiljeni na ovakav način života jer se na staro ne mogu vratiti a ništa bolje ne mogu naći. Njihov rad lako je zamjenjiv, jer uvijek će se naći netko tko će ih zamijeniti i pristati na ovakve uvjete.

Eksploatatorski uvjeti neokolonijalističke politike rezultiraju socijalnim raslojavanjem društava ne samo u siromašnim zemljama gdje su smještene IPZ, nego i u zemljama odakle dolaze korporacije. I bogate zemlje suočene su sa smanjenom socijalnom zaštitom, slabljenjem uloge sindikata u zaštiti radnika, povećanjem broja otkaza zbog jeftinije proizvodnje u IPZ zemljama, nesigurnošću zapošljavanja, smanjenjem nadnica.....

Profesionalna udruženja, lokalne vlasti, društva uzajamne pomoći i stabilne obitelji bile su smetnja mobilnosti i individualizmu, koji su potrebni slobodnim tržištima.

*Te institucije ograničavaju moć tržišta nad ljudima. U kasnom modernom kontekstu reinženjering slobodnog tržišta ne može izbjeći slabljenje ili uništavanje takvih posredničkih struktura....Čak i kad bi se stabiliziralo, slobodno tržište nužno je destruktorno prema drugim institucijama kroz koje se čuva društvena kohezija. Nijedno se društvo ne može odlučiti za slobodno tržište i nadati se da će izbjeći te posljedice.*⁴²

U zemljama odakle dolaze korporacije ovaj novi trend izazvao je promjene u strukturi zanimanja. Tako ...usluge i maloprodaja sada čine oko 75% ukupnog broja radnih mjesta u SAD-u. Danas ima četiri i pol puta više Amerikanaca koji prodaju odjeću u specijaliziranim trgovinama i robnim kućama, negoli radnika koji šiju i tkaju.⁴³

*Transnacionalne korporacije koje kontroliraju više od 33% ukupnih svjetskih proizvodnih kapaciteta, imaju na svojim platnim listama samo 5% od ukupnog broja izravno zaposlenih radnika u svijetu. Pa iako je ukupna imovina 100 najvećih svjetskih korporacija porasla za 288% u razdoblju od 1990. do 1997., broj ljudi koje te kompanije zapošljavaju tokom tog istog razdoblja nevjerojatnog rasta, porastao je za manje od 9%.*⁴⁴

*U SAD-u se broj radnika zaposlenih na pola radnog vremena utrostručio od 1968., a u Kanadi je između 1975. i 1997. stopa rasta poslova s pola radnog vremena bila gotovo trostruko veća od stope rasta poslova s punim radnim vremenom.*⁴⁵

4. NOVA EKONOMIJA – Od Bretton-Woodsa do neoliberalizma

Početak globalizacijskih promjena i procesa značio je ujedno i prekretnicu te napuštanje dotadašnjeg ekonomskog uređenja svijeta uspostavljenog nakon Drugog svjetskog rata na konferenciji u Bretton-Woodsu.

Koncept država-nacija i regulacija međunarodne ekonomije, svojstvenih Bretton-Woods sistemu, napušteni su u ime usvajanja koncepta nove ekonomije koja se zasniva na neoliberalnoj doktrini.

Današnji neoliberalni poredak je zapravo oživljena verzija ekonomskog liberalizma ili liberalnog kapitalizma iz druge polovice 18.st. Osnovna ideja liberalizma je nemiješanje države u ekonomske procese i kretanja te prepuštanje regulatorskog mehanizma u ekonomiji slobodnom tržištu, odnosno 'nevidljivoj ruci', kako je to rekao Adam Smith, najpoznatiji predstavnik liberalne doktrine.

Ekonomska doktrina liberalizma prevladavala je do velike ekonomske krize, tj. Velike depresije 1929. godine. Uslijed krize napušta se liberalna doktrina i prihvaća se misao Johna Maynarda Keynesa, koji je zastupao tezu o potrebi pune zaposlenosti za uspjeh kapitalizma, i u tom cilju neophodnoj intervenciji države i centralnih banaka.

Keynesova doktrina zadržala se sve do sredine 70-ih godina 20. stoljeća kada je došlo do velike naftne krize, kada zemlje izvoznice nafte povisuju cijenu nafte za 5,2 puta.

1971. američki predsjednik Nixon, bez savjetovanja s MMF-om i svojom vladom, objavljuje proglas u kojem se, između ostalog, napušta zlatni standard i konvertibilnost dolara u zlato. Uslijed toga napušta se Keynesova doktrina, kao i svjetski ekonomski sistem uspostavljen sporazumom u Bretton-Woodsu, i započinje era neoliberalizma, odnosno povratka na ekonomiju liberalizma.

Susan George opisala je svijet i svjetsku ekonomiju nekad i sad sljedećim riječima: *Da ste 1945. ili 1950. ozbiljno predložili jednu od ideja ili politika u današnjoj standardnoj neoliberalnoj maniri, bili bi ste ismijani ili bi vas poslali u ludnicu.*

U to vrijeme, barem u zapadnim zemljama, svi su bili socijal-demokrati, keynsijanski orijentirani, socijalno-kršćanski demokrati ili neka vrsta marksista. Ideja o tome da tržište treba oblikovati glavne socijalne i političke odluke, ideja da država treba reducirati svoju ulogu u ekonomiji ili da korporacije trebaju imati potpunu slobodu, da

*građanima treba dati puno manje, radije nego puno više socijalnih prava i zaštite – ovakve ideje bile su duboko i izvorno strane duhu tog vremena. Čak i ako se netko slagao s njima, morao bi dobro promisliti o javnom zauzimanju za njih i teško bi našao publiku.*⁴⁶

4.1. Sporazum u Bretton-Woodsu

Bretton-Woods sistem međunarodnog ekonomskog uređenja uspostavio je pravila trgovinskih i finansijskih odnosa između glavnih svjetskih industrijskih država.

Taj sistem je prvi primjer ugovorenog monetarnog poretka u povijesti svijeta, a namjena mu je bila uređenje monetarnih odnosa između neovisnih nacija-država.

Dok je još trajao Drugi svjetski rat, poslanici iz 44 udružene nacije okupili su se u Bretton-Woodsu na monetarnoj i finansijskoj konferenciji kako bi ponovo izgradili globalni kapitalizam.

Sporazum iz Bretton Woodsa potpisan je u srpnju 1944. godine.

Kako bi uspostavili sistem pravila, institucija i procedura, sudionici Bretton-Woodsa osnovali su Međunarodnu banku za obnovu i razvoj i Međunarodni monetarni fond. Ove organizacije počinju djelovati 1946. godine, nakon što je dovoljan broj zemalja ratificirao sporazum.

Sporazum u Bretton-Woodsu obvezivao je zemlje potpisnice na usvajanje monetarne politike kojom se vrijednost tečaja svake valute zadržava unutar fiksirane vrijednosti – plus/minus jedan posto – u terminima zlata.

Sistem iz Bretton-Woodsa srušio se 1971. godine, nakon što su SAD, kao što je spomenuto, odustale od konvertibilnosti dolara u zlato.

Sve do tada, Bretton-Woods sistem predstavljao je učinkovit način kontrole neslaganja i postizanja zajedničkih ciljeva unutar i među državama koje su ga i stvorile, što se naročito odnosilo na SAD.

Zajedničko iskustvo Velike svjetske depresije, koncentracija moći u nekoliko država i prisustvo dominantne sile koja je mogla preuzeti vodstvo, stvorili su političke uvjete za sporazum u Bretton-Woodsu.

Temelj sporazuma bilo je zajedničko vjerovanje u kapitalizam. Iako su se razvijene zemlje razlikovale u vrsti kapitalizma koju su željeli za svoju nacionalnu ekonomiju, opet sve su preventivno odobravale tržišni mehanizam i privatno vlasništvo.

No, bez obzira na postojeće razlike, sve vlade sudionice konferencije složile su se oko nekoliko vrijednih lekcija iz monetarnog nereda međuratnog razdoblja.

Poučeni iskustvom Velike svjetske depresije, kada su ograničena kretanja stranog kapitala i trgovinske barijere doveli do ekonomske katastrofe, tvorci sporazuma iz Bretton-Wooda željeli su izbjeći ponavljanje situacije iz 1930-ih godina kada je trgovina između zemalja bila ograničena isključivo na zemlje istih valuta.

Ovo grupiranje unazadilo je međunarodni tijek kapitala i stranih ulaganja. Tvorci Bretton-Woods sporazuma zato su prednost davali liberalnom sistemu, zasnovanom na tržištu s minimalnim ograničenjima prema privatnoj trgovini i kretanjima kapitala.

No, ipak, taj liberalni ekonomski mehanizam zahtijevao je državnu intervenciju.

U razdoblju nakon velike svjetske krize 1930-ih, javni ekonomski menadžment nametnuo se kao primarna dužnost vlada razvijenih zemalja. Zaposlenost, stabilnost i rast bili su važni čimbenici javne politike.

Uloga vlade u nacionalnoj ekonomiji postala je usko vezana uz odgovornost vlade prema osiguravanju zadovoljavajućeg stupnja blagostanja za svoje građane.

Takozvana država blagostanja izrasla je iz Velike depresije, zbog zahtjeva za državnom intervencijom u ekonomiju i iz teorijskih doprinosa Keynsijanske ekonomske škole koja je također zagovarala državnu intervenciju i i obvezu države u osiguranju pune zaposlenosti.

1930. godine pokazale su da se pojedinačni nacionalni ciljevi ne mogu postići bez međunarodne suradnje. Visoke trgovinske tarife i barijere te natjecateljsko rušenje valutnih tečajeva među državama doprinijeli su ekonomskom slomu, političkoj nestabilnosti i svjetskom ratu. Kako bi osigurale ekonomsku stabilnost i mir, države su se složile surađivati kako bi regulirale međunarodni ekonomski poredak.

Slobodna trgovina bila je temelj poslijeratnog svijeta kakvim su ga zamišljale Sjedinjene Američke Države. To je značilo smanjene tarife te moduliranje trgovine na kapitalistički način.

Liberalni ekonomski sistem zahtijevao je uređen sistem investicija, trgovine i plaćanja.

No, za razliku od nacionalnih državnih ekonomija, međunarodna ekonomija nije imala

središnju vladu koja bi bila odgovorna za valute i njihova kretanja. U prošlosti, ovaj problem se rješavao tzv. zlatnim standardom. No, arhitekti Bretton-Woodsa nisu ga smatrali primjerenim poslijeratnoj ekonomiji. Umjesto toga, uspostavili su sistem fiksnih tečajeva i američki dolar kao rezervnu valutu, tj. valutu prema kojoj će se određivati vrijednost drugih valuta.

U 19. i 20. stoljeću zlato je imalo središnju ulogu u međunarodnim monetarnim transakcijama. Ono je bilo 'podloga' valutama, međunarodna vrijednost valute određivala se prema njenoj vrijednosti u zlatu.

Zlato se tada vezivalo uz britansku funtu, s obzirom da je u tom razdoblju britanska ekonomija bila dominantna. Drugi svjetski rat oslabio je i funtu i britansku ekonomiju pa funta više nije mogla ispunjavati svoju ulogu.

Poslije rata, zalihe zlata su se smanjile, a znatan dio zaliha nalazio se u SSSR-u.

Uz manja razilaženja, razvijene ekonomije složile su se s američkom vizijom poslijeratnog međunarodnog ekonomskog uređenja koja je trebala stvoriti i primijeniti učinkovit međunarodni monetarni sistem i ukloniti prepreke kretanjima robe i kapitala. Kreatori Bretonvudskog ugovora trebali su valutu dovoljno jaku da ispuni rastuće zahtjeve međunarodne likvidnosti. To je, bez sumnje, mogao biti jedino američki dolar. Snažna američka ekonomija, fiksiran odnos dolara prema zlatu (35\$ fina unca zlata) i obveza američke vlade prema tom odnosu, učinili su dolar jednako dobrim kao i zlato. Dolar je posato 'rezervna valuta'. To je značilo da će ostale zemlje određivati vrijednost svoje valute prema dolaru – tj. kupovati i prodavati dolare, kako bi održali tržišnu tečajnu paritetnu vrijednost uspostavljenu sporazumom u Bretton-.Woodsu. Dolar je postao svjetska valuta i većina svjetskih transakcija vrednovala se u dolarima.

4.2. Uspon SAD-a

Međunarodno ekonomsko uređenje trebalo je dominantnu silu koja će voditi sistem. Tu ulogu su mogle preuzeti jedino Sjedinjene Američke Države. Kao najjača ekonomska i politička sila, SAD su bile u takvom položaju da su mogle preuzeti vodstvo. SAD su izašle iz Drugog svjetskog rata kao najjača svjetska ekonomija i vojna velesila, teritorijalno i materijalno neoštećena ratom, ubrzanog industrijskog rasta i akumulirajućeg kapitala.

Amerika je imala jaku manufakturnu i vojnu industriju. Dodatni napredak ostvaren je zahvaljujući prodaji oružja i posuđivanju novca zaraćenim zemljama.

Industrijska proizvodnja SAD-a 1945. udvostručila se u odnosu na prijeratno razdoblje između 1935. i 1939. Istovremeno, Europa i Japan bili su ekonomski i vojno uništeni. Ekonomske prednosti SAD-a bile su neupitne. SAD su imale većinu svjetskog investicijskog kapitala, manufakturne proizvodnje i izvoza. 1945. SAD su posjedovale polovicu svjetske proizvodnje ugljena, dvije trećine proizvodnje nafte i više od pola svjetske proizvodnje električne energije. Također, proizvodili su velike količine brodova, aviona i ostalih vozila, oružja, alata, kemijskih proizvoda i sl. SAD su imale 80% svjetskih zaliha zlata, moćnu vojsku i nuklearnu bombu.

Najjača svjetska industrijska sila, jedna od rijetkih neoštećena ratom, SAD su više nego itko drugi trebale profitirati od svjetskog otvaranja prema nesputanoj trgovini – otvaralo im se globalno svjetsko tržište za izvoz, kao i pristup sirovinama, SAD su bile sposobne i voljne preuzeti vodeću ulogu u novom svjetskom ekonomskom poretku.

Iako su SAD imale zlata, proizvodnog kapaciteta i vojne snage više nego ostatak svijeta zajedno, američki kapitalizam ne bi mogao opstati bez saveznika i drugih tržišta. Za SAD, poslijeratni svjetski poredak značio je put za daljnji razvoj i boljitak.

Tijekom Drugog svjetskog rata, SAD su razmišljale o poslijeratnom ekonomskom poretku unutar kojeg bi SAD mogle ući na tržišta koja su do tad bila nedostupna zbog trgovinske zatvorenosti valutnih blokova. Također, to je značilo i mogućnost stranih ulaganja za američke korporacije zbog uklanjanja barijera međunarodnom kretanju kapitala.

Atlantska povelja iz 1941. godine najvažnija je prethodnica konferencije u Bretton – Woodsu. Ona je postavila važne ciljeve za svijet nakon rata, čak i prije nego su se SAD uključile u rat.

Atlantska povelja jamčila je jednako pravo svim narodima u pristupu trgovini i sirovinama.

Također, pozivala je na otvorenost mora i morskih površina, razoružanju agresora iz 2. svj. rata i uspostavu šireg i stabilnijeg sistema opće sigurnosti.

Kako se bližio kraj rata, konferencija u Bretton-Woodsu označila je kulminaciju dvoipolgodišnjeg planiranja poslijeratnog preuređenja. Predstavnici SAD-a i Velike Britanije predložili su rekonstrukciju onoga što je nedostajalo u međuratnom razdoblju;

međunarodni sistem plaćanja koji bi omogućio nesmetanu trgovinu bez straha od iznenadnih valutnih deprecijacija i ili divljih kretanja tečajeva, što su paralizirali svjetski kapitalizam za vrijeme Velike depresije.

SAD su upotrijebile svoj dominirajući položaj za obnovu i otvorenost svjetske ekonomije, ujedinjene pod američkim vodstvom, što je stavilo SAD u položaj iz kojeg će imati neometan pristup tržištima i sirovinama.

Istovremeno, američki saveznici iscrpljeni ratom prihvatili su vodstvo SAD-a. Trebala im je američka pomoć kako bi obnovili domaću proizvodnju i financirali njihovu međunarodnu trgovinu. Pomoć SAD-a bila im je potrebna za opstanak.

Iako je bilo država (npr. Francuska) kojima baš i nije bio po volji američki vodeći položaj u svjetskom ekonomskom sistemu, opet, sve su to bile zemlje poharane ratom, uništenih industrija i ekonomija. Nisu imale izbora nego sudjelovati u ekonomskom sistemu, kreiranom na konferenciji u Bretton-Woodsu. To se nije odnosilo na zemlje komunističkog bloka koje su se morale prikloniti sovjetskom modelu ekonomskog uređenja i pravilima Varšavskog pakta.

4.3. Transnacionalne institucije

Sporazumom u Bretton-Woodsu osnovani su i Međunarodni monetarni fond (MMF) i Međunarodna banka za obnovu i razvoj (sada Svjetska banka), koje i danas imaju veliki značaj u svjetskoj ekonomiji.

4.3.1. MMF *

MMF službeno počinje djelovati u prosincu 1945. sa svrhom oporavka međunarodne ekonomije.

Ciljevi MMF-a i danas su isti kao i 1944. u osnutku ove institucije.

MMF je središnja institucija međunarodnog monetarnog sistema, tj. sistema međunarodnog plaćanja i međunarodnih valutnih tečajeva koji omogućuje poslovanje među različitim zemljama.

* - podaci sa službene MMF-ove internet stranice (<http://www.imf.org>)

MMF je zadužen za prevenciju kriza u sistemu tako što potiče države na usvajanje odgovarajućih ekonomskih politika, a također – kako mu i sam naziv govori – MMF je fond čija sredstva služe članicama za privremeno financiranje u slučaju nestabilnosti, neravnoteže i sličnih situacija.

MMF se brine za globalni prosperitet tako što se zalaže za :

- uravnotežen razvoj i širenje svjetske trgovine
- stabilnost tečajeva
- sprečavanje natjecateljskih devaluacija među državama
- pomaže u ostvarenju platnobilančne ravnoteže

U tu svrhu MMF;

- nadzire ekonomski i novčani razvitak i politike u zemljama članicama te na međunarodnoj razini. Ima savjetodavnu ulogu u zemljama članicama.
- posuđuje sredstva zemljama koje imaju problema ali i pruža potporu u rješavanju problema zemljama koje prolaze kroz reformu i prilagodbu.
- pruža tehničku pomoć vladama i središnjim bankama zemalja članica, kao i asistenciju u područjima za koja je (MMF) zadužen

MMF se, osim nacionalnih ekonomskih politika u globalnom kontekstu, bavi pitanjima značajnim za stabilnost međunarodnog financijskog i monetarnog sistema, što podrazumijeva opredjeljenje pojedine države po pitanju tečajnog aranžmana, izbjegavanje destabilizirajućih međunarodnih kretanja kapitala te izradu međunarodno priznatih standarda, politika i institucija.

MMF radi na tome da globalizacija svima bude od koristi tako što pomaže jačanje međunarodnog financijskog sistema, potpomaže napredak te promovira valjane ekonomske politike u svim zemljama članicama.....Razvoj svjetske ekonomije od 1945. donio je sa sobom nove izazove, čemu se prilagodio i MMF kako bi mogao nastaviti učinkovito služiti svojim ciljevima. Od 1990-ih, prisutni su i ogromni ekonomski izazovi povezani s globalizacijom – rastuća međunarodna integracija tržišta i ekonomija. Ove promjene stvorile su potrebu za brigom oko financijsko-tržišnih previranja (posebno u Aziji i J. Americi); za pomoći zemljama u tranziciji s planskog na tržišno gospodarstvo i proboj u ekonomiju globalnog tržišta; kao i promociju ekonomskog rasta i smanjenja siromaštva u najsiromašnijim zemljama koje se teško nose s globalizacijom. ⁴⁷

Povezanost i međuovisnost nacionalnih ekonomija jednako tako znače da se i potencijalne financijske i ekonomske krize sad mogu brže i lakše širiti, a njihovi učinci su dalekosežniji. Prosperitet svake zemlje više nego ikad ovisi o ekonomskim aktivnostima drugih zemalja i o opstanku stabilnog globalnog ekonomskog okruženja. Povećana međunarodna suradnja i međuovisnost znače i veću odgovornost za međunarodne institucije, uključujući i MMF.

Na službenoj internetskoj stranici MMF-a, među glavnim ciljevima ove institucije navedeni su:

- promoviranje međunarodne monetarne suradnje kroz instituciju koja osigurava savjetovanje i suradnju oko međunarodnih monetarnih problema. Rad na usmjeravanju širenja uravnoteženja rastuće svjetske trgovine, doprinos širenju i primjeni visokog stupnja zaposlenosti i stvarnog prihoda, razvoj produktivnih izvora svih članica, kao glavnog čimbenika ekonomske politike
- tečajna stabilnost i red u i među zemljama članicama, izbjegavanje natjecateljskih deprecijacija
- pomoć u uspostavi multilateralnog platnog sistema koji bi obuhvaćao postojeće transakcije i spriječio devizne restrikcije koje koče međunarodnu trgovinu, itd....

4.3.2. SVJETSKA BANKA

Istovremeno s MMF-om osnovana je i Međunarodna banka za obnovu i razvoj, kasnije preimenovana u Svjetsku banku.

Osnovana je kako bi promovirala *dugoročni ekonomski razvoj kroz financiranje infrastrukturnih projekata - npr. gradnja cesta i opskrba vodom.* ⁴⁸

MMF i Svjetska banka su dvije odvojene institucije, ali njihovo djelovanje i rad se međusobno isprepliću i nadopunjavaju. MMF je usmjeren na makroekonomske aktivnosti i ciljeve te na djelovanje u makroekonomskom i financijskom području, dok se Svjetska banka brine uglavnom za dugoročni razvoj i smanjenje siromaštva.

Svjetska banka zadužena je i za posudbu novčanih sredstava za financiranje infrastrukturnih projekata, obnovu određenih područja ekonomije i strukturnu prilagodbu tranzicijskih i zemalja u razvoju, te za razvoj ekonomskih ciljeva.

MMF je zadužen za financiranje ne samo određenih područja ili projekata nego za opću podršku nekoj zemlji kako bi ona održala ravnotežu platne bilance i međunarodnih rezervi.

4.3.3. SVJETSKA TRGOVINSKA ORGANIZACIJA (WTO)

Za vrijeme konferencije u Bretton-Woodsu, osnivanja Svjetske banke i MMF-a, postojala je također ideja da se zbog carinskih ratova iz Velike svjetske krize, koji su donijeli velike gubitke, osnuje organizacija koja bi regulirala međunarodnu razmjenu. Na Havanskoj konferenciji (studeni 1947. – ožujak 1948.) o trgovini i zaposlenosti, SAD su predlagale da se osnuje Međunarodna trgovinska organizacija (ITO). U tom smislu usvojena je Havanska povelja – dokument kojim su se regulirala međunarodna trgovinska pitanja te pitanja kao što su podizanje životnog standarda, stabilnost proizvodnje i zaposlenosti, poticanja razvoja nerazvijenih i unapređenje i proširenje međunarodne trgovine. Na osnovi multilateralizma i nediskriminacije. No, ITO ipak nije osnovan jer je došlo do krize ratifikacije Havanske povelje – SAD nisu ratificirale ovaj sporazum. Ali, Havanska povelja imala je veliki utjecaj na GATT – opći sporazum o carinama i trgovini.

GATT je donesen u Ženevi, gdje su usporedo s konferencijom u Havani vođeni pregovori o sniženju carina.

GATT je ispočetka bio zamišljen samo kao privremeno rješenje, no kako Havanska povelja na kraju nije ratificirana, tako ju je GATT zamijenio, stupio na snagu 1948. godine i ostao aktualan sve do osnivanja Svjetske trgovinske organizacije.

GATT predstavlja skup pravila prema kojima zemlje potpisnice trebaju voditi svoju vanjskotrgovinsku politiku. On predstavlja i forum za usklađivanje nesuglasica o vanjskotrgovinskoj politici pojedinih zemalja članica.

GATT zastupa tri osnovna principa oko kojih su se složile zemlje potpisnice;

- 1. Princip nediskriminacije ili princip najpovlaštenije nacije** - ako jedna zemlja odobri bilo kakve povlastice na uvoz iz druge zemlje, dužna je te povlastice primijeniti na uvoz iz svih ostalih zemalja potpisnica GATT-a

2. Princip zaštite domaće privrede carinama – ostala ograničenja trebaju se ukinuti. Izuzetak su poljoprivredni proizvodi, a dopušteno je uvođenje količinskih ograničenja i radi očuvanja stanja u bilanci plaćanja

3. Princip daljnjeg smanjivanja carina multilateralnim pregovorima – zahtijeva da se različite carinske tarife zemalja članica zatečene prigodom njihova pristupanja GATT-u usklađuju i smanjuju daljnjim multilateralnim pregovorima.

Ti pregovori vođeni su u 'rundama'. Od osnivanja GATT-a do osnivanja WTO-a, održano je osam rundi pregovora. U zadnjoj, tzv. Urugvajskoj rundi. (1986. – 1994.) smanjene su carine na industrijske proizvode, dogovoreno je da se kvantitativna ograničenja uvoza poljoprivrednih proizvoda i ostala necarinska ograničenja moraju zamijeniti carinama, potpisan je sporazum o intelektualnom vlasništvu, sporazum o trgovini uslugama i osnovan je WTO.

WTO je počela s radom u siječnju 1995.

Na službenoj internet stranici WTO-a (<http://www.wto.org>) stoji da je WTO ...jedina globalna međunarodna organizacija koja se bavi pravilima trgovine među državama, kako bi pomogla proizvođačima roba i usluga, izvoznicima i uvoznicima u vođenju njihovih poslova ....Jednostavno rečeno, WTO se bavi pravilima trgovine među nacijama na globalnoj i poluglobalnoj razini.....To je organizacija za liberalizaciju trgovine, ali isto tako i forum gdje vlade država pregovaraju o sporazumima i postavljaju pravne okvire. WTO djeluje kroz sistem trgovinskih pravila (Ali WTO nije supermen – u slučaju da netko misli kako WTO može riješiti ili izazvati sve svjetske probleme).⁴⁹

Iako se prvenstveno zalaže za liberalizaciju trgovine, kako se navodi dalje na službenoj stranici, WTO u nekim slučajevima podržava primjenu ograničenja – kako bi se zaštitili potrošači ili spriječilo širenje bolesti.⁵⁰

Osovinu WTO-a čine dogovori koje je potpisala većina svjetskih trgovinskih zemalja. Ovi dokumenti predstavljaju zakonsku osnovu i pravila za međunarodno poslovanje.

To su uglavnom ugovori koji obvezuju vlade na vođenje trgovinskih politika unutar dogovorenih okvira. Iako su dogovoreni i potpisani od strane vlada, cilj im je pomoći proizvođačima dobara i usluga, kao i izvoznicima i uvoznicima u vođenju poslova, dok istovremeno dopuštaju vladama da se brinu o socijalnim i pitanjima okoliša.⁵¹

Svrha sistema je ...osigurati slobodan tijek trgovine u što većoj mjeri – sve dok nema neželjenih posljedica. To uglavnom znači uklanjanje prepreka, ali i upoznavanje pojedinaca, kompanija i vlada s trgovinskim pravilima koja vrijede u svijetu, kao i pružanje sigurnosti i zaštite od iznenadnih promjena politika. Drugim riječima, ova pravila su javna i predvidiva.⁵²

Kao rezultat nesmetane, slobodne i predvidive trgovine navodi se sigurnost – jer potrošači i proizvođači mogu računati na sigurne zalihe i veći izbor, a proizvođači i izvoznici mogu računati na otvorenost stranih tržišta.

Osim toga, posljedica nesmetane i slobodne trgovine je i *Prosperitetniji, mirniji i pouzdaniji ekonomski svijet.*⁵³ jer su svi dogovori rezultat međusobnog sporazuma. Također navodi se i kako ...*ukidanjem ili smanjivanjem barijera, WTO sistem uklanja i druge prepreke među ljudima i narodima.*⁵⁴

Djelatnosti WTO-a su sljedeće:

- nadzor trgovinskih ugovora
- forum za trgovinske pregovore
- postavljanje trgovinskih okvira
- procjena nacionalnih trgovinskih politika
- pomoć zemljama u razvoju u pitanjima trgovinske politike kroz tehničku pomoć i programe
- suradnja s drugim međunarodnim organizacijama

Ciljevi WTO-a:

- postavljanje i održavanje funkcionalnog i trajnog multilateralnog trgovinskog sustava
- smanjenje carina i drugih prepreka trgovini
- uklanjanje diskriminacije u međunarodnim trgovinskim odnosima
- integracija zemalja u razvoju u svjetski multilateralni trgovinski sustav
- povećanje životnog standarda
- ostvarenje pune zaposlenosti
- gospodarski rast
- povećanje trgovine roba i usluga
- zaštita okoliša, itd....

Ekonomski efekti učlanjenja u WTO:

EFEKT NA POTROŠNJU

- zbog liberalizacije uvoza i povećane konkurencije dolazi do pada cijena na domaćem tržištu
- efekt supstitucije – ako postoji ista kvaliteta robe, kupuje se ona čija je cijena niža; povećava se cjenovna i necjenovna konkurentnost
- efekt dohotka - povećanje realnog dohotka potrošača; uz isti nominalni dohodak, potrošač može kupiti veću količinu roba i usluga koje su sada jeftinije, ali i veću količinu roba i usluga čija se cijena nije mijenjala
- povećanje zadovoljstva potrošača znak je porasta njegova blagostanja

EFEKT NA PROIZVODNJU

- prije ulaska u WTO, domaći su proizvođači bili zaštićeni carinama i necarinskim preprekama koje su povećavale cijenu uvozne robe na domaćem tržištu (podržavala se i neefikasna domaća proizvodnja)
- carinska zaštita djeluje u smjeru povećanja efikasnosti domaćeg proizvođača, ali na strani stranog ponuđača djeluje tako da povećava proizvodnost kako bi se što više snizili troškovi da bi izvozna roba, kad se na nju primijeni carina, bila konkurentna
- dolaskom strane konkurencije, domaći proizvođači koji su neefikasni (koji se održavaju samo zahvaljujući zaštiti od konkurencije) ispast će iz tržišne utakmice ili će morati optimalizirati proizvodnju (smanjivati broj zaposlenih i plaće)
- optimalna kombinacija proizvodnje ostvaruje se u svjetskim, a ne u lokalnim okvirima
- domaći proizvođači koji su izvozili i prije ulaska u WTO, povećavaju svoju konkurentnost, jer im je sada omogućen liberalniji pristup na tržišta ostalih zemalja članica WTO-a

4.4. WASHINGTONSKI KONSENZUS

Korijeni Washingtonskog konsenzusa potječu iz 1989. godine, kada je Institut za međunarodnu ekonomiku u Washingtonu DC organizirao konferenciju na kojoj su brojni autori trebali naći rješenje za dužničku krizu u Latinskoj Americi.

John Williamson, ekonomist sa spomenutog instituta pripremio je tekst u kojem predlaže deset reformi.

Radi se o ...skupini tržišno usmjerenih reformi koje su trebale pomoći stagnirajućim gospodarstvima Latinske Amerike u ponovnom privlačenju privatnog kapitala u regiju (iz koje je taj kapital pobjegao zbog krize) ⁵⁵

Za oživljavanje gospodarstva, reforme predlažu makroekonomsku disciplinu (posebno fiskalnu), tržišno gospodarstvo i otvorenost prema svjetskoj ekonomiji (posebno prema slobodnoj trgovini i izravnim stranim ulaganjima).

Iako je Washingtonski konsenzus prvotno bio namijenjen rješavanju krize u Latinskoj Americi, ubrzo su njegova pravila postala globalnovažeći temelj ekonomskih reformi. *Štoviše, s vremenom je Washingtonski konsenzus postao ne samo nadomjestak za centralno planiranje i uvozno-supstitutivne strategije, već je smatran tipičnim primjerom neoliberalnih, slobodnotržišnih ekonomskih ideja.* ⁵⁶

Reforme predložene konsenzusom su sljedeće:

FISKALNA DISCIPLINA – zemlje Latinske Amerike imale su velike fiskalne deficite koji su stvarali inflaciju i probleme u platnoj bilanci. Iz tih razloga, fiskalna disciplina postala je nužnost.

PREUSMJERAVANJE JAVNIH RASHODA – cilj ove mjere je usmjeravanje javnih rashoda u osnovnu zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, infrastrukturu, čime bi se potaknuo rast i pomoglo najsiromašnijim slojevima stanovništva.

POREZNA REFORMA – formiranje poreznog sustava, sa što širom poreznom osnovicom i usmjerenim graničnim poreznim stopama.

LIBERALIZACIJA KAMATNIH STOPA – podrazumijeva financijsku liberalizaciju, no kao što je kasnije sam autor priznao, ona ne treba biti brza i uz nju je nužno razvijati i kvalitetnu prudencijalnu superviziju financijskih institucija.

KONKURENTSKI TEČAJ – Williamson je smatrao da tečajna politika mora biti takva da osigurava konkurentnost izvoza. Iako se zalagao za tzv. hibridna tečajna rješenja, struka je sve više smatrala da su za tečaj prihvatljiva samo ekstremna rješenja, a to je ili čvrsto vezanje tečaja za neku valutu – sidro, ili potpuno prepuštanje tečaja tržišnim silama.

LIBERALIZACIJA TRGOVINE - iako se liberalizacija trgovine smatra nužnom reformom, postoje dvojbe o brzini kojom bi se ona trebala provoditi.

LIBERALIZACIJA INOZEMNIH IZRAVNIH INVESTICIJA – ponajprije je riječ o liberalizaciji kapitalnog računa bilance, plaćanja pojedine zemlje (preciznije, izravnih ulaganja). Williamson tvrdi da se on nije zalagao za potpunu liberalizaciju kapitalnih tokova.

PRIVATIZACIJA – ideja privatizacije bila je široko prihvaćena. Prema Williamsonu, važno je kako se ona provodi: ona može biti popraćena snažnom korupcijom, tijekom koje se imovina prenosi povlaštenoj eliti za cijenu koja iznosi samo mali dio stvarne vrijednosti imovine. No, činjenica je da, provodi li se ona na ispravan način, privatizacija donosi niz koristi; bolju kvalitetu usluga i razvoj konkurentskog tržišta.

DEREGULACIJA – deregulacija ne znači odbacivanje bilo kakvih pravila. Ona znači smanjivanje prepreka za ulazak na tržište i izlazak s njega, no uz zadržavanje regulacije na području zaštite okoliša, sigurnosti ili državne regulacije nekonkurentskih industrija.

VLASNIČKA PRAVA – kao uvjet za transparentno tržišno poslovanje, potrebno je jasno postaviti vlasnička prava. To se posebno odnosi na siromašnije kojima treba omogućiti da imaju prava vlasništva uz razumne troškove.

Uspjeh konsenzusa u Latinskoj Americi je dvojbena. *Početakom 1990-ih proračuni su postali uravnoteženiji, inflacija niža, smanjila se vanjska zaduženost i zabilježen je gospodarski rast. No, u mnogim zemljama, nezaposlenost je porasla, a siromaštvo je postalo najraširenija pojava. Otvorenost tržišta učinila je mnoge zemlje ranjivijima na učinke globalizacije kao što je pojačan priljev kratkoročnoga privatnog kapitala koji zemlju napušta brže nego što je u nju ušao.*⁵⁷

Zbog financijskih kriza između 1994. i 1999. koje su se proširile i na Aziju, pokazalo se da tržišno usmjerene reforme nisu ispunile očekivanja.

Iskristalizirale su se dvije kritičke struje Washingtonskog konsenzusa;

Jedna kritika govori da konsenzus zanemaruje razvoj institucija. *Razvojna ekonomika došla je do vrlo jasne spoznaje o krucijalnoj ulozi institucija u osiguravanju efikasnog funkcioniranja gospodarstva. Tako Ross, Levine i William Easterly...zaključili kako je jedina varijabla koja može objasniti različitost dosegnutog stupnja razvoja neke zemlje, upravo razvijenost institucija.*⁵⁸

Drugim riječima, što su institucije u nekoj zemlji razvijenije i sama zemlja je razvijenija i lakše podnosi reforme.

Druga kritika govori da je konsenzusom zapostavljeno rješavanje problema neravnopravne raspodjele, odnosno siromaštva. *Kritičari konsenzusa tvrde kako je mnogo važnije od fiskalne preraspodjele raspodjelu dohotka poboljšati mjerama koje će siromašnima učiniti dostupnim sredstva kojima će se izvući iz siromaštva...obično se pritom navode obrazovanje, razvoj mikropoduzeća i mikro kreditiranja, te u nekim slučajevima agrarna reforma koja će im omogućiti pristup zemlji.*⁵⁹

Dosadašnje iskustvo i mnogobrojne kritike konsenzusa ukazale su na potrebu njegove dogradnje. Još uvijek ne postoji jedinstven odgovor niti univerzalni recept koji bi odgovarao svim zemljama i doveo ih do ekonomskog prosperiteta.

U kritikama upućenim globalizaciji, tj. formiranju globalnog slobodnog tržišta, najčešće se spominje washingtonski konsenzus, odnosno njegove točke koje su se pokazale naročito spornima, a to su deregulacija, liberalizacija, ukidanje carinskih barijera, privatizacija i dominacija slobodnog tržišta.

4.5. Kritike

Ciljevi i djelovanje Washingtonskog konsenzusa te transnacionalnih institucija, kao što je navedeno u prethodnim cjelinama, usmjereni su ka globalnom prosperitetu, poboljšanju trgovine i podizanju životnog standarda svih zemalja i regija u svijetu, a posebno siromašnih i zemalja u tranziciji.

Washingtonski konsenzus zagovara privatizaciju, deregulaciju i slobodne trgovinske tokove i neoliberalizaciju kao recept za pomoć svim zemljama. Uključivanje u svjetsko slobodno tržište prema 10 zapovjedi Konsenzusa, univerzalan je način koji bi trebao rezultirati općim boljitkom u zemljama koje ga usvoje.

S druge strane, MMF i Svjetska banka predstavljaju svojevrsan oslonac na tom putu. Zemljama koje trebaju pomoć, ove institucije posuđuju novčana sredstva kako bi pomogle njihovim gospodarstvima u postizanju zadovoljavajuće razine razvijenosti i stabilnosti.

Osim novčanim sredstvima, pomažu i savjetovanjem i brigom da se posuđeni novci utroše na ono za što su i namjenjeni, te da posudba i vraćanje duga ne naštete ekonomskoj stabilnosti zemalja.

Ove institucije brinu se za globalnu integraciju zemalja u svjetsku ekonomiju.

Kratko rečeno, integracija u globalno slobodno tržište zahtijeva;

- reformu domaćeg gospodarstva
- otvorenost stranim investicijama
- homogenizaciju i standardizaciju

Usvajanjem potrebnih mjera, zemlje se uključuju u globalizaciju koja, kako stoji u izdanju Svjetske banke... *smanjuje siromaštvo zato što integrirane ekonomije brže rastu jer imaju lakši pristup drugim tržištima. Povećavaju se također produktivnost i mobilnost.*⁶⁰

U istom izdanju navodi se kako je broj ekstremno siromašnih (ljudi koji žive s manje od 1\$ na dan) opao za 120 milijuna između 1993. i 1998., zahvaljujući integraciji. Primjeri Kine, Indije, Ugande i Vijetnama dobro prikazuju kao globalna integracija utječe na smanjenje siromaštva. *Integracija Vijetnama dovela je do povećanja dohotka po glavi stanovnika, bez značajne promjene u nejednakosti. Dohodak siromašnih stanovnika se povećao, a stupanj siromaštva u proteklih deset godina srezan je za pola. Istraživanje je pokazalo da su se uvjeti u 98% kućanstava poboljšali tijekom 1990-ih. Smanjio se postotak dječje radne snage, dok se istovremeno povećala uloga školskog obrazovanja...Indija i Uganda također su doživjele smanjenje siromaštva otkad su se integrirale u globalnu ekonomiju...U Ugandi je siromaštvo smanjeno za oko 40% tijekom 1990-ih, a uloga školske naobrazbe se udvostručila. Jasno je da globalizacija može biti učinkovita sila u smanjenju siromaštva.*⁶¹

No, usprkos globalnom forsiranju otvorenosti domaćih tržišta i širenju svjetske trgovine koji, kako je navedeno u istoj publikaciji – dovode do ubrzanog razvoja i smanjuju nejednakost – postoje i podaci koji govore suprotno: *Statistike govore same za sebe: 1980. godine udio 102. najsiromašnije zemlje svijeta u razmjeni robe iznosio je 7,9% svjetskog izvoza i 9% svjetskog uvoza. Deset godina kasnije, ti su postoci opali na 1,4% i 4,9%. Za razliku od toga, udio triju svjetskih regija koje čine tzv. trijadu (SAD, Europa,*

Japan) je porastao sa 54,8% svjetskog izvoza na 64% i sa 59,5% na 63,8% svjetskog uvoza.⁶²

Ovaj podatak svjedoči da se tradicionalni odnos favoriziranja trgovinskog pravca sjever-sjever ipak zadržao, usprkos potrebi pojačanog trgovinskog kretanja na relaciji sjever-jug, u svrhu istinskih pomaka u ostvarivanju željenih učinaka globalizacije i svjetskog slobodnog tržišta.

Međutim, ni sama trgovinska razmjena nije odlučujući faktor u postizanju tog cilja. John Gray u svojoj knjizi 'Lažna zora' smatra da nije slučajnost što se ideja jedinstvenog svjetskog ekonomskog sustava veže uz tržište kao formalni mehanizam razmjene, a ne ekonomski rast kao bitan sadržaj i odlučujući faktor stvaranja proizvodnog potencijala i promjena realnih ekonomskih struktura i odnosa. *Jedinstven sustav se doista može lakše zamisliti u sferi razmjene, nego u sferi proizvodnje, raspodjele ili tehnološkog napretka. Ovi procesi su mnogo kompleksniji i raznovrsniji, mnogo više ovisni od lokalnih prilika i odnosa od stvaralačkih napora i motivacije, nego što su to tržišni procesi.*⁶³

Gray zaključuje kako je jedinstveni gospodarski sustav koji bi bio jednako efikasan u svim realnim okolnostima naprosto nezamisliv.

Strukturna prilagodba i reforme koje je potrebno provesti pri uključivanju u proces globalizacije, ne mogu biti univerzalne, odnosno jednako primjenjive i učinkovite za sve zemlje koje žele dio 'globalizacijskog kolača'. Često se kao razlozi neuspjele integracije navode nesposobnost država, njihova zaostalost, nedovoljan stupanj obrazovanja, nepovoljan geografski položaj, itd. Međutim, mnogi autori smatraju da je taj odnos obrnut – razlog leži u nedovoljnoj prilagođenosti standarda i reformi koje transnacionalne institucije u tim zemljama provode. Kako je svaka zemlja zasebno društvo, različite kulturne, socijalne, gospodarske, institucionalne i povijesne strukture, tako i načini integracije i prilagodbe globalnom sustavu u izgradnji trebaju biti individualni, prilagođeni potrebama svake zemlje posebno, a kako bi se ti istim zemljama olakšao put integracije u globalizaciju. Kao potvrdu ovoj tezi, J. Gray navodi Kinu koja je bila vrlo konzervativna u mijenjanju svojih institucija i političkih okvira, a zabilježila je izvanredan uspjeh u ekonomskom rastu. *Isti bi se zaključak mogao izvesti i iz ruskog iskustva, kada se kriza izazvana naglim otvaranjem svjetskom tržištu danas*

*pokušava riješiti ne daljim bržim procesom liberalizacije, nego povratkom na neke stare oblike organizacije i upravljanja.*⁶⁴

Naizgled dobroćudno lice transnacionalnih organizacija ima i svoju drugu stranu. Na putu integracije i prilagodbe pod patronažom MMF-a, Svjetske banke i WTO-a, države su obavezne provesti reforme.

*Nerazvijene zemlje su često prisiljene privatizirati (javna dobra)...kako bi dobile kredite od Svjetske banke ili Međunarodnog monetarnog fonda, čime ove dvije potonje organizacije na najočitiji način preuzimaju ulogu 'fine' i uglađene policije za korporacije. Često skrivena iza potrebe za većom efikasnošću, privatizacija završava u koncentraciji bogatstva u sve manje ruku i povećanju poreza za njihove potrebe. Peti postulat neoliberalizma je eliminiranje koncepta javnog dobra ili potreba zajednice s konceptom individualne odgovornosti, čime se zapravo krivica za siromaštvo prebacuje na njegove najveće žrtve - siromašne ljude.*⁶⁵

Mnogi također optužuju Svjetsku banku i MMF da svojim programima strukturne prilagodbe koji zahtijevaju uvođenje slobodnog tržišnog sustava, smanjenje javnih izdataka (za školstvo, zdravstvo, komunalne potrebe i pomoć siromašnima...), deregulaciju i privatizaciju, da na taj način zapravo vezuju države daljnjim otplaćivanjem kredita i kamata na kredite.

*Sistem kreditiranja i otplaćivanja kredita je u svojoj srži lihvarstvo dovedeno do savršenstva zato jer predstavlja zatvoreni krug (jer se dugovi nikada ne vraćaju) koji je sve deblji i širi (jer se dugovi stalno povećavaju). Apsurdno je da su nerazvijene zemlje već odavno otplatile glavnice pa čak i daleko više od nje, ali nepravednim kamatama Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda, raznim špekulacijama na burzama te manipulacijom cijena od strane najbogatijih korporacija, njihovi dugovi i dalje rastu. Cijene sirovina kojima su nerazvijene zemlje bogate stalno padaju kako bi zapadne korporacije mogle jeftino uvoziti potrebnu robu. Tako se nastavlja njihovo iskorištavanje, jer se ne mogu razvijati, ali su prisiljene na novo zaduživanje. Novi zajmovi i služe samo za otplaćivanje starih, odnosno za povećavanje ukupnog duga.*⁶⁶

U istom tekstu navodi se primjer Bolivije, najsiromašnije južnoameričke države, gdje samo trećina seoskih područja ima pristup izvorima vode. Vlada Bolivije nema novaca za

investiranje u javna dobra jer su joj ruke svezane raznim ugovorima sa Svjetskom bankom ili Međunarodnim monetarnim fondom. *Tada, kao 'spas', pojavljuju se korporacije . U trećem najvećem gradu Bolivije , Cochabambi, vodovod je prodan, praktički za ništa, konzorciju u kojem djeluju britanske, talijanske i SAD-ove korporacije. Tim ugovorom osigurano im je najmanje 16% godišnjeg profita i udio u predloženoj brani Misicuni. Vlast je pristala na to iako su alternativni izvori vode u okolici mogli biti osigurani za neznatno ulaganje. U siječnju ove godine (2003.) konzorcij je objavio poskupljenje vode za 35%, čime bi mnoge obitelji morale izdvajati 20% od svojih ukupnih mjesečnih primanja samo da plate vodu...Zbog općeg nezadovoljstva ljudi, vlada Bolivije je popustila i na kraju odbacila ugovor te je konzorcij napustio Boliviju, ali sada prijeti tužbom zbog toga i zahtijeva kompenzaciju.*⁶⁷

Koncept međunarodnih financijskih institucija zamišljen je i namijenjen rješavanju problema nejednakosti i siromaštva, pomoći manje razvijenim zemljama u rješavanju problema zaduženosti i pristupanja globalizaciji, što bi – kako te institucije tvrde – trebalo dovesti do podizanja životnog standarda.

No, sumnju u opravdanost tog koncepta izaziva činjenica da se kreditnim aranžmanima ove zemlje još dodatno osiromašuju , jer se svako servisiranje starih dugova pretvara u nove kredite, novo zaduživanje. *Tako su danas najsiromašnije zemlje na svaki dolar zajma u posljednjih 20 godina platile 9 dolara kamata, ne otplativši ni jedan dolar glavnice. Novi se krediti većinom koriste za otplatu kamata i tako se dugovi nikad ne smanjuju, nego se povećavaju. Znajući da najsiromašnije zemlje ne mogu otplatiti dugove i pod pritiscima javnosti, MMF je 1996. počeo rješavati problem tako što je najzaduženijim siromašnim zemljama obećana pomoć u otplati dugova pod uslovom da šest godina provode ekonomske reforme pod njihovim nadzorom. No, ta se velikodušnost pokazala lažnom, jer je MMF nametnuo toliko mnogo uslova koje je do sada ispunilo samo sedam zemalja. SAD je obećala oprost dugova, što za nju nije bio veliki gubitak, jer su obračunavanjem kamata dugovi već višestruko naplaćeni.*⁶⁸

Prevladava sumnja u globalni ekonomski sistem jer se *pravilima Svjetske trgovinske organizacije ograničavaju ili zabranjuju ,mnoge od mjera industrijske politike i mjere koje bi zahtijevale od multinacionalnih kompanija da se snabdijevaju na lokalnom*

tržištu kao i ograničavanja stranih investicija. Zahtijevajući od zemalja na različitom nivou ekonomskog razvoja da primjenjuju ista pravila, sistem Svjetske trgovinske organizacije ne pospješuje konkurenciju između siromašnih zemalja.⁶⁹

5. NEOLIBERALIZAM I NEOKONZERVATIVIZAM

Ranih 1970-ih godina Vijetnamski rat je ubrzao inflaciju. Također, jačaju oporavljene ekonomije Europe i Japana te postaju sve jača konkurencija SAD-u. Uslijed toga, SAD se suočavaju s deficitom u plaćanju i trgovini.

Krajem 60-ih godina počinje oživljavanje i uspon liberalne doktrine koji će svoj vrhunac doživjeti za vrijeme vlade Margaret Thatcher u Velikoj Britaniji i Ronalda Reagana u Sjedinjenim državama. *Krutost centralno-planskih gospodarstava i sve veći troškovi socijalne države davali su povoda za liberalnu kritiku državne gospodarske i socijalne politike. Nove tehnologije....unijele su u gospodarske strukture više fleksibilnosti i brži proces prilagođavanja i tehnološkog napretka, koji su bili pogodniji uvjeti za tržišnu organizaciju od tradicionalnih industrijskih kompleksa.*⁷⁰

Na toj osnovi se potpuno rehabilitirala liberalna tržišna doktrina, koja je prethodno doživjela potpuni krah 1930-ih godina u vrijeme Velike ekonomske krize.

5.1. Tačerijanski model slobodnog tržišta

Pad proizvodnosti i društveni i industrijski sukobi britanskog korporativizma doveli su do intervencije MMF-a u britansko gospodarstvo 1976. Ta intervencija i njeni učinci kulminirali su 1979. godine dolaskom M. Thatcher na vlast.

Thatcherica je učinila neke poteze – tada neophodne – kako bi se riješile neke nacionalne gospodarske dileme, no ubrzo je Thatcher postala *ikona globalnog slobodnog tržišta i njezine su politike bile imitirane širom svijeta.*⁷¹

Veliki troškovi socijalne države i socijalne demokracije učinili su popularnom politiku M. Thatcher – *...smanjenje moći sindikata, oduzimanje gradskih stanova iz vlasništva gradova i snižavanje direktnih poreza*⁷² – i omogućili joj čak tri uzastopne pobjede na

izborima. Politika M. Thatcher predstavljala je očito potrebnu modernizaciju britanskog gospodarstva, ali i pokušaj preustrojenja britanskih institucija po uzoru na one iz vremena viktorijanskog slobodnog tržišta.

Period vladavine M. Thatcher obilježila je privatizacija. *U 1979., državne institucije bile su vlasnik velikog dijela ili cjeline ugljena, čelika, plina, električne energije, vode, željeznice, zrakoplovnih poduzeća, telekomunikacija, nuklearne energije i brodogradnje, a imale su značajan udio u naftnoj industriji, bankarstvu, brodarstvu i cestovnom prijevozu. Godine 1997. gotovo sve ovo je bilo u privatnim rukama.*⁷³

Nacionalizacijom su smanjene ovlasti lokalne uprave i posredničkih institucija. *Nacionalna zdravstvena služba, škole, bivše tehničke škole i sveučilišta, zatvori, pravosuđe i uprave koje upravljaju policijskim snagama...One su izuzete iz kontrole demokratski izabrane lokalne uprave i stavljene pod kontrolu neizbornih, polujavnih nedržavnih organizacija i agencija...koje su bile odgovorne...samo središnjoj vladi. Konačno, tržišni mehanizmi – prisilne natječajne ponude, plaće uvjetovane rezultatom poslovanja i visinom profita i sličnih majstorija – bili su uvedeni u sve javne službe.*⁷⁴ Privatizacija i nacionalizacija praćene su promjenama na tržištu rada. *Smanjenje moći sindikata i približavanje tržištu rada koje je bilo jače individualizirano, bilo je među malim brojem izričito definiranih ciljeva prve vlade M. Thatcher. U kombinaciji s monetarističkom obvezom stabilnosti cijena uz bilo koje ekonomske i društvene troškove...*⁷⁵

Puna zaposlenost kao neophodan preduvjet države blagostanja postaje stvar prošlosti, suvišna zapreka slobodnom tržištu. *Prema tačerijanskom shvaćanju uloge države, njezina je zadaća da pruži okvir pravila i propisa u kojem bi se slobodno tržište – uključujući posebno tržište rada – samo od sebe reguliralo.*⁷⁶

Također, promijenjena je i oslabljena uloga sindikata te prerađen Zakon o zapošljavanju. Ove promjene učinjene su prema modelu američkog tržišta rada – izuzetno mobilnog, s fleksibilnošću plaća prema dolje i niskim troškovima za poslodavce.

Tačerijanske politike poticale su očit rast ekonomskih nejednakosti.

Ograničena su prava na socijalnu pomoć te uvedena i druga ograničenja koja su podsjećala na razdoblje viktorijanskog slobodnog tržišta jer su isto tako za rezultat imale veliki pomak u ekonomskoj moći pregovaranja na štetu zaposlenih.⁷⁷

Oslanjanje na američki model slobodnog tržišta bilo je karakteristično za tačerijansko razdoblje. Druge europske zemlje nisu krenule ovim putem.

*U Britaniji, kao i drugdje, socijalni poremećaji koje je izazvalo slobodno tržište dovelo je do snažne političke odbojnosti, koja je djelomično ograničila njegove političke ambicije.....Profesionalna udruženja, lokalne vlasti, društva uzajamne pomoći i stabilne obitelji bile su smetnje mobilnosti i individualizmu, koji su potrebni slobodnim tržištima. Te institucije ograničavaju moć tržišta na ljudima. U kasnom modernom kontekstu reinženjering slobodnog tržišta ne može izbjeći slabljenje ili uništavanje takvih posredničkih struktura, i takva je bila njihova sudbina u Britaniji.*⁷⁸

5.2. Eksperimenti slobodnog tržišta

Tačerijanski eksperiment slobodnog tržišta završio je neslavno, kao i prethodni eksperiment iz viktorijanskog razdoblja u 19. stoljeću.

*Samorazarujući efekti tačerizma*⁷⁹ ubrzali su nestanak industrija, ubrzali raspad stare klasne kulture, umanjile socijalnu sigurnost, stalnu zaposlenost i tradicionalnu ulogu sindikata, oslabile tradicionalne društvene veze obitelji i zajednice te promijenile funkcije državnih osnovnih i srednjih škola s pedagoških na konkurentski orijentirane. Zabilježen je i porast stope kriminala.

Posljedice ovakve politike koja favorizira nadmoć nekontroliranog slobodnog tržišta nad društvom, doveli su na koncu do njegove propasti.

1997. konzervativci su izgubili vlast na izborima u V. Britaniji. Pobjedila je laburistička stranka, čija *zadaća da promiče socijaldemokratske vrijednosti u vrijeme kada su nestale povijesne institucije i politike socijalne demokracije*⁸⁰ pokazuje preokret britanske politike i javnog mišljenja.

I viktorijansko i tačerijansko slobodno tržište u Velikoj Britaniji doživjeli su sličnu sudbinu. Sličan učinak, posljedice i završetak doživjeli su neki drugi pokušaji uvođenja slobodnog tržišta novijeg datuma.

Homogenizacija svijeta na ovaj način ima za pretpostavku da uvođenje slobodnog tržišnog mehanizma nužno znači modernizaciju – zbog usvajanja novih tehnologija, te da modernizacija nužno slijedi put od manje razvijenih ka više razvijenim društvima. *Uvođenje tržišnih sustava po modelu slobodnih tržišta nije svugdje povoljno djelovalo na ekonomski rast, dapače u velikom broju slučajeva je dovelo do ekonomskog pada, koji se ponekad pretvorio u dugotrajnu depresiju.*⁸¹

Današnja utopija jedinstvenog globalnog tržišta pretpostavlja da se ekonomski život svake države može preustrojiti po obrascu američkog slobodnog tržišta, no pravo stanje je nešto drugačije.

5.2.1. Meksički eksperiment

Eksperiment uvođenja slobodnog tržišta u Meksiku u početku se smatrao putem koji bi trebale slijediti zemlje u razvoju širom svijeta. *Potaknute vašingtonskim konsenzusom – dogmom da su minimum države i slobodna tržišta ostvarivi i poželjni u cijelom svijetu – transnacionalne organizacije su pokušale u Meksiku uvesti varijantu američkog slobodnog tržišta.*⁸²

Meksiko je bio prva zemlja u kojoj su SAD iskušale svoj slobodnotržišni eksperiment. Kako tvrdi Gray, pokazalo se da je tržišni eksperiment u Meksiku od 1980. nadalje doveo do povećanja ekonomske nejednakosti te *obrata u rastu srednje klase koji se dogodio u prethodnih četrdeset godina.*⁸³

Povećale su se ekonomske i socijalne nejednakosti u jednom društvu koje je već dugo bilo jedno od društava s najdubljim nejednakostima u svijetu.

Proces rastućih nejednakosti još se ubrzao 1992. potpisivanjem NAFTA-e (sjevernoameričkog trgovinskog sporazuma između SAD-a i Meksika), te uvođenjem državnog programa štednje uoči devalvacijske krize u Meksiku 1994.

*U Meksiku je 1984., prije stvarnog uvođenja neoliberalnog projekta, udio nacionalnog dohotka koji je dobivala najsiromašnija polovica stanovništva iznosio 20,7%. 1994. taj je udio pao na 18,4%⁸⁴ ...Nema sumnje da se udio najsiromašnijih u strukturi opadajućeg meksičkog nacionalnog dohotka 1995-96. dalje smanjio.*⁸⁵

Također, NAFTA-om poticano otvaranje trgovina doprinijelo je destabilizaciji meksičkog društva i ekonomije. *Dolazak američke maloprodaje kao što su Wal-mart i K-mart istjeralo je iz posla na tisuće malih meksičkih obiteljskih dućana.*⁸⁶

Isti autor navodi također da je program štednje koji je uveden nakon devalvacije valute 1994. učinio stanje još gorim. *U 1995. meksičko gospodarstvo se smanjilo za 7 posto. Milijuni radnih mjesta su nestali...bankarska kriza koja je izbila nakon devalvacije koštala je u 1996. godini 12 posto bruto domaćeg proizvoda zemlje...*

*...neoliberalne politike djelovale su u smislu preobrazbe Meksika iz jedne iznimno stabilne latinoameričke zemlje u zemlju koja se suočava s vrlo problematičnom budućnošću.*⁸⁷ – zaključuje Gray.

5.2.2. Novi Zeland

Ranih 1980-ih godina dolazi do revolucionarnog preokreta u socijalnoj i ekonomskoj politici Novog Zelanda.

*Jedna od najpotpunijih socijalnih demokracija postala je neoliberalna država.....Tradicije državnog intervencionizma u gospodarstvu da se očuva društvena kohezija bile su dublje ukorijenjene u Novom Zelandu nego i u jednoj drugoj Zapadnoj zemlji, s iznimkom socijaldemokratske Švedske.*⁸⁸

Ipak, neoliberalni eksperiment u N. Zelandu u mnogome je sličio programima strukturnog prilagođavanja *nametnutim vladama zemalja u razvoju kao uvjet dobivanja kredita od transnacionalnih međunarodnih institucija.*⁸⁹

Zaokret u politici N. Zelanda došao je iz Ministarstva financija koje je smatralo da je novozelandski položaj kao zemlje Prvog svijeta ekonomski neodrživ – slično kao i u Velikoj Britaniji. *To je, sa svoje strane bila bila posljedica sve veće globalizacije, osobito pojave vrlo uspješnih moderniziranih gospodarstava u dotadašnjim zemljama Trećeg svijeta, kao što je Singapur.*⁹⁰

Usvajanjem neoliberalne politike slobodnog tržišta, 1984. u Novom Zelandu *...ukinute su kontrole deviznog poslovanja, devizni tečaj je plivao, odbačene su kontrole cijena, nadnica, kamatnih stopa, stanarina i kredita. Ukinute su izvozne subvencije i uvozne dozvole, a sve carinske stope su jako smanjene. Najveći dio poduzeća i imovine u*

*državnom vlasništvu bio je privatiziran. U odlučnom raskidu s novozelandskim dugotrajnim kejnzijanskim naslijeđem, napuštena je puna zaposlenost kao cilj javne politike u korist monetarističkog cilja stabilnosti cijena, ...poljoprivredi su ukinuti fondovi za pomoć, s gotovo svom ostalom državnom pomoći i zaštitom....deregulacija tržišta rada...sustav nacionalnog kolektivnog pregovaranja potpuno je zamijenjen individualnim ugovorima o radu...*⁹¹

Gotovo svi mehanizmi u provođenju makroekonomske politike izuzeti su iz državne kompetencije. Privatizacija, liberalizacija tržišta, nametanje tržišnog, konkurentski orijentiranog mehanizma svim javnim institucijama, socijalna degeneracija novozelandskog društva, doveli su do stvaranja socijalnog sloja koji do tada nije postojao – *ekonomski marginalizirane, društveno isključene donje klase ovisnika o socijalnoj pomoći.*⁹²

Unatoč razlikama između ovih triju zemalja, rezultati eksperimenata bili su slični. Poticaj za liberalno-tržišni eksperiment nalazi se u neodrživosti korporativnih ekonomskih struktura, te u općem trendu podržavanja neoliberalne ekonomije. Ekonomska globalizacija inicirala je neoliberalni eksperiment. Otvorenost gospodarstava i slobodno tržište otvorili su puteve nereguliranim tokovima kapitala, što je u mnogim slučajevima tom istom transnacionalnom kapitalu dalo moć veta i odlučivanja u javnoj politici. *Gdje god su se javne politike mogle doživjeti kao one koje utječu na konkurentnost, profite i ekonomsku stabilnost, one su mogle biti odbačene s prijatnom bijega kapitala.*⁹³

No, ista ta ekspanzija svjetskog gospodarstva stvorila je također politiku nesigurnosti koja je oslabila početni interes i snage koje su ostvarile eksperiment.

Propali eksperimenti slobodnog tržišta promijenili su gospodarstva i društva na način koji demokratski izbor ne može vratiti natrag, iako je u većini slučajeva neoliberalna ideologija izgubila svoj legitimitet

Sličnosti između posljedica u ove tri zemlje nisu slučajne. U svakoj od tih zemalja slobodno tržište je djelovalo kao tijesak u kojem su se gnječile srednje klase. Ono je obogatilo usku manjinu i povećalo broj isključene srednje klase. Ono je nanijelo ozbiljnu štetu političkim mehanizmima kroz koje je provedeno. Ono se koristilo

*državnom moći bez skrupula, ali je korumpiralo i u određenoj mjeri delegitimiziralo državne institucije. Ono je polomilo društva.*⁹⁴

U N. Zelandu neoliberalne politike prestrukturirale su gospodarstvo, ali i razbile društvenu koheziju. U Meksiku su nanijele veliku društvenu i političku štetu s malo koristi gospodarstvu. Britanski neoliberalni eksperiment učinio je njihovo tržište konkurentnijim, ali nije zaustavilo ekonomsko opadanje Velike Britanije.

Ekonomski inženjering širenja američkog slobodnog tržišta i njegove posljedice pokazale se drugačijima nego što je predviđeno vašingtonskim konsenzusom. *One znače promjenu američkog slobodnog tržišta, a ne njegovo univerzalno umnažanje.*⁹⁵

U ***Lažnoj zori*** Gray predviđa da bi daljnje inzistiranje na globalnoj implantaciji američkog modela slobodnog tržišta dovelo prije do nove međunarodne anarhije nego do uspostave globalne harmonije, jer globaliziranje ovog modela omogućuje pojavu novih tipova kapitalizma od kojih se većina oštro razlikuje od slobodnog tržišta.

Ipak, za poremećaje socijalnog i ekonomskog života nisu kriva samo slobodna tržišta.

Gray smatra kako su ti poremećaji izazvani i *banalizacijom tehnologije.*⁹⁶

Tehnološke inovacije iz najnaprednijih zapadnih zemalja svugdje se kopiraju. *Čak bez politika slobodnog tržišta, upravljana gospodarstva poslijeratnog razdoblja nisu mogla preživjeti – tehnološki napredak bio bi ih učinio neodrživim.*⁹⁷

On neizbježnom smatra tehnološki nošenu modernizaciju ekonomskog života. Za razliku od slobodnog tržišta koje je prolazne prirode, *modernizacija će napredovati bez obzira na sudbinu svjetskog slobodnog tržišta.*⁹⁸

Gray zaključuje kako *najuspješnija gospodarstva u sljedećem stoljeću neće biti ona koja su pokušala nakalemiti američka slobodna tržišta na podlogu svojih domaćih kultura, nego će to biti gospodarstva čija je modernizacija samorodna.*⁹⁹

5.3. LIBERALIZACIJA TRGOVINE - Jedinostveno tržište, dvostruki standardi

Ekonomskom globalizacijom, kroz procese intenziviranja slobodnih trgovinskih tokova i uspostavu liberalnijeg kretanja ljudi, kapitala i informacija, otvorena su vrata krupnom biznisu.

Iako svjetska trgovina ima mogućnosti da djeluje u cilju suzbijanja siromaštva i istovremenog povećanja privrednog rasta, taj potencijal ipak nije iskorišten. Međutim, trgovina sama po sebi nije problem. Problem je, smatraju neki, u pravilima kojima je ona regulirana, a pravila su takva da štite interese bogatih.

Načelno, transnacionalne organizacije poput WTO-a, Svjetske banke i MMF-a, kao i vodeće svjetske vlade, u svojim programima i statutima navode načela kojima je je u cilju smanjiti siromaštvo i omogućiti svima bolji život i napredak, a kao glavni mehanizam u postizanju toga navodi se najčešće liberalizacija trgovine i otvaranje tržišta. Poseban naglasak se pri tom stavlja na siromašne, nerazvijene zemlje i programe prilagodbe i pomoći, usvajanjem kojih bi ove zemlje krenule putem napretka.

No, u stvarnosti, svjedoci smo rastućeg siromaštva i trenda nezaposlenosti te produbljivanja jaza između bogatih i siromašnih. Dosadašnji rezultati globalizacije u ekonomskoj sferi potvrđuju opstojnost dvostrukih standarda i upitnost liberalizacijskog recepta za gospodarski napredak. Kako se navodi u internetskom izdanju organizacije Oxfam international (***Propisi prilagođeni interesima bogatih i dvostruki standardi***), koje se bavi problematikom globalizirane trgovine - dok su tržišta bogatih zemalja nepristupačna siromašnim zemljama, Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka vrše pritisak na siromašne zemlje da otvaraju svoja tržišta vratolomnom brzinom, često s razarajućim posljedicama po siromašne zajednice. Istovremeno, moćne multinacionalne kompanije imaju odrješene ruke u sprovođenju investiranja i politike zapošljavanja, što doprinosi siromaštvu i nesigurnosti.

Jedina prepreka takvom ponašanju multinacionalnih kompanija su neka opća, vrlo permisivna pravila. Svjetska trgovinska organizacija, tvrde u Oxfamu, predstavlja drugu stranu problema. Mnogi propisi o zaštiti intelektualne svojine, investicija i usluga štite interese razvijenih zemalja i moćnih multinacionalnih kompanija, a zemljama u razvoju

time nameću visoke cijene. Legitimitet Svjetske trgovinske organizacije ozbiljno je doveden u pitanje *zbog njene pristranosti u odnosu na bogate zemlje i moćne multinacionalne kompanije.*¹⁰⁰

Zbog dvostrukih standarda i nedovoljno jasnih pravila, česte su optužbe na račun WTO-a da je organizacija čiji je sistem upravljanja baziran na diktaturi bogatstva te da zapravo radi isključivo u interesu bogatih kompanija čije interese stavlja iznad svih ostalih interesa i na taj način potkopava demokraciju diljem svijeta. *U osam godina svog postojanja WTO je prema naputcima korporacijskih pravnika zaključio da je američki zakon koji štiti morske kornjače zapravo prepreka slobodnoj trgovini isto kao i standard čistoće zraka i zaštite delfina te da je zakon EU-a o zabrani uvoza hormonski tretirane govedine ilegalan. Sudeći prema WTO-u, naši demokratski izabrani zastupnici više nemaju pravo štiti okoliš i javno zdravlje.*¹⁰¹

U Oxfamovoj publikaciji također se procjenjuje da bi povećanje udjela Afrike, Istočne Azije, Južne Azije i Latinske Amerike u svjetskom izvozu za samo po jedan posto izvuklo iz siromaštva oko 128 milijuna ljudi. Također, tvrdi se da trgovinske restrikcije bogatih zemalja koštaju zemlje u razvoju oko 100 milijardi dolara godišnje – duplo više od pomoći koju primaju. *Kad bi zemlje u razvoju povećale svoj udio u svjetskom izvozu za samo 5%, to bi proizvelo 350 milijardi dolara – sedam puta više od iznosa koji dobivaju kroz pomoć. Sedamdeset milijardi dolara koje bi Afrika ostvarila povećanjem svog udjela u svjetskom izvozu je oko 5 puta više od sume koja se izdvaja za ovu regiju kao pomoć i kroz otpisivanje duga.....Podsaharska Afrika, najsiromašnija regija u svijetu, gubi oko 2 milijarde dolara godišnje, a Indija i Kina više od 3 milijarde dolara. To su samo neposredni troškovi. Na duži rok, zajedno sa troškovima izgubljenih mogućnosti za investicije i zaostajanjem u tempu privrednog razvoja, ovi troškovi su mnogo viši.*¹⁰²

MMF, Svjetska banka i većina vlada razvijenih zemalja su zagovornici trgovinske liberalizacije. U slučaju MMF-a i Svjetske banke, javno zagovaranje liberalizacije bilo je potpomognuto uslovima za kredite kojima se od zemalja zahtijeva da smanje svoje trgovinske barijere. Djelomično kao rezultat takvih uslova, siromašne zemlje su otvorile svoje privrede brže od bogatih zemalja.

Kao opravdanje brzog liberalizaciji navodi se istraživanje Svjetske banke čija je teza da je liberalizacija trgovine dobra za rast i razvoj te da siromašni ravnopravno sudjeluju u koristima takvog rasta. U Oxfamovom izdanju negira se ova teza.

Objašnjava se kako jedan od problema potječe od nedovoljno jasne definicije pojma 'otvorenost'. Svjetska banka koristi jedan ekonomski pokazatelj (odnos trgovine prema bruto domaćem proizvodu) kao indirektnu mjeru za rezultate promjena politike u korist liberalizacije.

Koristeći različite pokazatelje otvorenosti, bazirane na brzini i obimu uvozne liberalizacije, zaključujemo da mnoge od zemalja koje su uspješno integrirane u svjetsko tržište – kao što su Kina, Tajland i Vijetnam – nisu brzo liberalizirale uvoz. *Suprotno tome, zemlje koje su ostvarile brzu liberalizaciju uvoza imaju slabe rezultate u smanjenju siromaštva, usprkos tome što su doslovno primjenjivale 'duh i slovo' iz savjeta Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda.*¹⁰³

U mnogim zemljama brža liberalizacija praćena je porastom nejednakosti. U istom izdanju navode se sljedeći primjeri; *studija slučaja Perua pokazuje da mali poljoprivredni proizvođači posluju u nepovoljnijim uvjetima u usporedbi s komercijalnim farmama. U Meksiku, države siromašnog područja na jugu postaju još siromašnije u odnosu na države sa sjevera. U Indiji je liberalizacija uvoza je povećala nejednakosti između seoskih područja, kao i između gradskih i seoskih regija. Ove nejednakosti su važne jer one usporavaju tempo kojim se privredni rast pretvara u smanjenje siromaštva.*¹⁰⁴

Sadašnja globalizacijska ekonomska politika potiče liberalizaciju i otvorenost. Vlade mnogih nerazvijenih zemalja uvele su liberalizacijsku politiku 'otvorenih vrata', jer su tako mislile ostvariti brz rast izvoza privlačenjem multinacionalnih kompanija i stranog kapitala. Međutim, takva strategija ima svoje nedostatke. Direktne strane investicije (FDI) mogu biti od velike koristi, jer otvaraju pristup novim financijskim izvorima, tehnologijama i tržištima. No, s druge strane *Repatrijacija velikog dijela profita, skupe poticajne mjere za privlačenje investitora i utaje poreza, svi zajedno utječu na to da je stvarni financijski priljev umanjen, Na svaki jedan dolar stranih investicija, oko 30 centi je izašlo iz zemlje putem transfera profita.*¹⁰⁵

Sve investicije nisu dobre investicije. Kvalitetne investicije prenose znanja i tehnologiju i stvaraju dinamične veze s lokalnim firmama. Međutim, kako se navodi u istom izdanju *Mnoge direktne strane investicije (FDI) ne spadaju u tu kategoriju. U Latinskoj Americi, povećane strane investicije su bile praćene smanjenjem kapaciteta za istraživanja i razvoj i povećanjem ovisnosti od uvoza tehnologije. Pokazalo se da slobodne trgovinske zone privlače najnekvalitetnije strane direktne investicije... Strane direktne investicije vezane za eksploataciju rudnog bogatstva su se pokazale naročito lošim. One su pojačavale sukobe, izazivale izrazito velike štete u okolini i dovodile do raseljavanja lokalnih zajednica.*¹⁰⁶

U takvim okolnostima teško je govoriti o prosperitetu kao rezultatu liberalizacije uvoza i otvorenosti tržišta. Ovakva vrsta investicija i uključenost u svjetsko tržište ne samo da je kontraučinkovita u smislu gospodarskog napretka, nego za rezultat ima i socijalne nemire i eroziju, te opću društvenu nestabilnost i gospodarsku stagnaciju.

Neke zemlje za koje se čini da se uspješno uključuju u svjetski sistem trgovine, u stvari su zarobljene u getu stvorenom kroz nisku dodatnu vrijednost, a porast njihovog izvoza ima neznatan utjecaj na smanjenje siromaštva. *Po podacima o međunarodnoj trgovini, Meksiko je najveći izvoznik proizvoda visoke tehnologije i usluga. Međutim, manje od dva posto vrijednosti ovog izvoza dolazi od domaćih ulaganja, isto važi i za zemlje s visokom stopom rasta izvoza u oblasti tekstilne konfekcije....u svakom od ovih slučajeva riječ je o jednostavnom sklapanju dijelova i reeksportu uvezenih komponenata pod okriljem multinacionalnih kompanija, s ograničenim transferom tehnologije.*¹⁰⁷

Teoretske rasprave predviđaju da će siromašne zemlje imati koristi od integracije kroz trgovinu, međutim stvarni podaci to opovrgavaju. *U Latinskoj Americi je brz razvoj izvoza bio praćen rastom nezaposlenosti i stagnacijom dohotka. Realne minimalne plaće u regiji bile su niže krajem devedesetih nego na početku decenije....U mnogim zemljama porast izvoza je zasnovan na surovoj eksploataciji radne snage...Za to vrijeme vlade su nametnule 'fleksibilnu' radnu praksu, što je u ovom kontekstu eufemizam za kršenje osnovnih prava zaposlenih.*¹⁰⁸

O indeksu dvostrukih standarda, koji se tako naziva jer označava jaz između principa slobodne trgovine koje zastupaju bogate zemlje i njihovih stvarnih protekcionističkih postupaka¹⁰⁹ navodi se sljedeće: *Nigdje dvostruki standardi vlada industrijaliziranih*

*zemalja nisu očigledniji nego u poljoprivredi. Ukupne subvencije domaćim farmerima u ovim zemljama iznose više od jedne milijarde dolara dnevno. Ove subvencije, koje skoro u potpunosti uživaju najbogatiji farmeri, izazivaju ogromne štete za okolinu. One također pospješuju proizvodnju viškova. Proizvedeni viškovi se prodaju na svjetskom tržištu ispod cijene, zahvaljujući dodatnim subvencijama koje financiraju porezni obveznici i potrošači.*¹¹⁰

Oxfamovim istraživanjem utvrđeno je mjerenje izvoza prema dampinškim cijenama iz EU i SAD-a, koje pokazuje da ove supersile izvoze po cijenama više od jedne trećine manjim od troškova proizvodnje. Tako subvencionirani izvoz iz bogatih zemalja dovodi do sniženja izvoznih cijena iz zemalja u razvoju i uništavanja perspektiva malih poljoprivrednih proizvođača. U zemljama kao što su Haiti, Meksiko i Jamajka, uvoz visokosubvencionirane jeftine hrane uništio je lokalno tržište. *Bogate zemlje sistematski krše svoja obećanja da će siromašnim zemljama poboljšati pristup tržištima. Umjesto da smanje subvencije svojim proizvođačima, one su ih uvećale.*¹¹¹

Dvostruki standardi i nejednakosti u trgovini stvorili su paradoksalnu situaciju; i pored toga što zemlje u razvoju povećavaju svoj izvoz većom brzinom nego bogate zemlje, postojeće velike nejednakosti i dalje produbljuju jaz. *Za svaki američki dolar ostvaren u međunarodnom trgovinskom sistemu putem izvoza, zemlje sa niskim dohotkom dobivaju samo tri centa...usred sve većeg bogatstva koje je posljedica trgovine, 1,1 milijardi ljudi u svetu preživljava s manje od jednog američkog dolara dnevno – ovaj broj je isti kao i sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća. Nejednakosti između bogatih i siromašnih se produbljuju, kako među zemljama tako i unutar njih.*¹¹²

Paradoksalno je i to što s jedne strane imamo barijere i regresivne restrikcije koje koče napredak i doprinose siromaštvu, dok se u drugom slučaju uklanjanje barijera provodi iako se ono kosi s demokratskim načelima.

Lars Even Anderson, ekonomist iz Norveške tvrdi: *To je povezano s prenosivošću kapitala i rezultatima toga, a sve u cilju privlačenja investicija. To znači da u cilju privlačenja kapitala, vlade samoinicijativno smanjuju sopstvenu ulogu. Primjer je Kanada koja je posebni porez za korporacije smanjila sa 28 na 21% i to u cilju privlačenja investicija.*¹¹³

Očito je da najveću, možda i jedinu korist od ovakvog stanja imaju finansijski centri moći, korporacije i vlasnici kapitala, a većina autora se slaže da postojeće zakonske regulative treba pod hitno reformirati i prilagoditi interesima većine. No, odgovornost nije samo svjetskih velesila ili multinacionalnih korporacija ili transnacionalnih institucija, nego i građana svijeta.

Oxfam je zato pokrenuo međunarodnu kampanju o trgovini 'Učinimo trgovinu poštenom', (Make trade fair), sa željom da se izgradi pokret koji bi bio *kao oni koji su doveli do rušenja aparthejda, zabrane upotrebe nagaznih mina i znatnog pomaka u smanjenju dugova zemalja Trećeg svijeta*.¹¹⁴ Za detalje pogledati internet stranice www.oxfam.com i www.maketradefair.com.

U rješavanju socijalnih nepravdi koje prožimaju globalizaciju, objašnjavaju u Oxfamu, potrebno je ispuniti mnoge zahtjeve, ne samo reformu svjetske trgovine.

Ipak smatraju kako svjetski trgovinski propisi predstavljaju ključnu stavku u rješavanju svjetskog problema siromaštva, zbog čega je neophodno u osnovi reformirati propise svjetske trgovine, budući da je u globaliziranom svijetu dvadeset i prvog stoljeća trgovina jedna od najmoćnijih sila i ima sve mogućnosti da djeluje kao moćno sredstvo u suzbijanju siromaštva.

U tu svrhu, Oxfamovom kampanjom predložene su sljedeće reforme:

- omogućiti siromašnim zemljama lakši pristup tržištu i okončati subvencioniranje poljoprivredne hiperprodukcije, kao i izvozni damping, koji provode bogate zemlje
- prestati s primjenom uslova koje nameću programi MMF-a i Svjetske banke, a koji prisiljavaju zemlje u razvoju da otvaraju svoja tržišta bez obzira na posljedice koje će to imati na siromašnu populaciju
- formirati nove međunarodne robne institucije koje bi se zalagale za diversifikaciju i ukidanje prekomjerne ponude u cilju podizanja cijena na razinu koja bi bila u skladu sa razumnim životnim standardom proizvođača; promijeniti praksu korporacija tako da poduzeća plaćaju fer cijenu
- donijeti nove propise o intelektualnom vlasništvu kako bi se nerazvijenim zemljama omogućio pristup novim tehnologijama i osnovnim lijekovima, kao i čuvanje, razmjena i prodavanje sjemenskog materijala poljoprivrednicima
- zabraniti propise koji prisiljavaju vlade da liberaliziraju ili privatiziraju osnovne usluge koje su vitalne za smanjenje siromaštva

- programi Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke ne bi trebali daljnje kreditiranje uslovljavati zahtjevima za liberalizacijom trgovine
- poboljšati kvalitetu ulaganja privatnog sektora i standarde zapošljavanja
- demokratizirati Svjetsku trgovinsku organizaciju kako bi siromašne zemlje imale veći utjecaj u njoj
- po principu reciprociteta, bogate zemlje trebaju izvršiti odgovarajuća smanjenja svojih uvoznih ograničenja, kao odgovor na izvršenu liberalizaciju u zemljama u razvoju prema uslovima MMF-a i Svjetske banke
- svi dokumenti o strategiji smanjenja siromaštva trebaju uključivati detaljnu analizu mogućih utjecaja liberalizacije trgovine na raspodjelu dohotka i smanjenje siromaštva
- promijeniti nacionalnu politiku u oblasti zdravstvene zaštite, obrazovanja i upravljanja kako bi siromašni ljudi mogli razvijati svoje sposobnosti, ostvariti svoje potencijale i uključiti se na tržišta na pravedniji način

Zatim predlažu i sljedeće mjere i reforme;

- po principu reciprociteta, bogate zemlje trebaju izvršiti odgovarajuća smanjenja svojih uvoznih ograničenja, kao odgovor na izvršenu liberalizaciju u zemljama u razvoju prema uslovima MMF-a i Svjetske banke
- svi dokumenti o strategiji smanjenja siromaštva treba da uključe detaljnu analizu mogućih utjecaja liberalizacije trgovine na raspodjelu dohotka i smanjenje siromaštva
- nove institucije za nadzor svjetskog tržišta sirovina i novi sistem ugovaranja za ove proizvode
- **multinacionalne kompanije trebaju usvojiti društveno odgovoran način poslovanja**
- vlade bi trebale donositi i primjenjivati zakone o zapošljavanju koji su u skladu sa osnovnim normama Međunarodne radničke organizacije (ILO)
- izvještaji Svjetske trgovinske organizacije trebali bi izvještavati o radnim standardima vezanim uz trgovinu
- prava zaposlenih u proizvodno-izvoznim zonama trebala bi biti izričito osigurana, a naročito u pogledu položaja zaposlenih žena
- sposobnost nadgledanja i poboljšanja razvoja osnovnih radnih uvjeta Međunarodne radničke organizacije treba biti ojačana

- vlade razvijenih zemalja trebaju ustanoviti (putem uputstava za multinacionalne kompanije) mnogo učinkovitije mehanizme istraživanja, nadzora i izvještavanja kako bi učinile MNk odgovornim za njihovo djelovanje u zemljama u razvoju

- vlade trebaju ustanoviti pravno obvezujući međunarodni protokol za upravljanje proizvodnjom, trgovinom i potrošnjom prirodnih resursa na konfliktnim područjima, zasnovan na osnovnim načelima ljudskih prava u privrednim poduzećima UN-a

- jasna obaveza da javno zdravlje na listi prioriteta bude ispred potraživanja vlasnika patenata, što je kao obaveza ustanovljeno na ministarskoj konferenciji u Dohi 2001.

- rebalans ugovora o uslugama čime bi se dao proritet razvojnim ciljevima, isključile bitne javne usluge iz pregovora o liberalizaciji i ojačao nacionalni suverenitet

- jačanje odredbi Svjetske trgovinske organizacije vezanih za poseban i različit tretman zemalja u razvoju, ukidanje ograničenja vladinih prava u reguliranju stranih investicija i zaštiti svoje nedovoljno razvijene industrije

- reforme vezane za strategiju smanjenja nacionalnog siromaštva putem preraspodjele. Ove reforme uključuju preraspodjelu zemlje, izmjenu u prioritetima javne potrošnje, infrastrukturni razvoj, prevazilaženje nepravednih razlika između polova na lokalnim tržištima

- akcija za rješavanje problema korupcije. Na nacionalnom nivou ovo podrazumijeva jači nadzor od strane tijela odgovornih zakonodavnim institucijama u skladu s antikorupcijskom konvencijom i uputstvom o korupciji OECD-a (organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj)

- povećanje tehničke pomoći siromašnim zemljama kroz financijsku pomoć za osnivanje institucija vezanih za trgovinu

- povećanje transparentnosti i odgovornosti u zemljama u razvoju. Sve vlade trebale bi podnositi odgovarajućim zakonodavnim tijelima godišnje izvještaje o svojim aktivnostima u WTO-u. Izvještaji o trgovinskoj politici WTO-u trebali bi sadržavati i ocijenu kvalitete dijaloga između vlada i civilnog sektora o reformama trgovinske politike

- razvoj svjetskog anti-monopolskog mehanizma. U pogledu značajne koncentracije korporativne moći u okviru svjetske privrede, principi antimonopolskog zakonodavstva trebali bi prelaziti nacionalne granice i obuhvaćati međunarodnu privredu

Budući da se danas trgovinom upravlja na nepravilan način, kako na svjetskoj razini, tako i u mnogim slučajevima na nacionalnom nivou, nastavljanje tog puta ne predstavlja rješenje, kao ni izolacionizam, jer bi siromašni bili lišeni povoljnih prilika koje im trgovina pruža. Oxfamovci svoje izdanje zaključuju sljedećim riječima: *Ukoliko se dobro rukovodi svjetskim trgovinskim sistemom, milioni ljudi se mogu izvuci iz bijede. U obrnutom slučaju čitave privrede biti će još više potisnute na margine svjetske ekonomije.....Zato nam je potreban novi svjetski trgovinski poredak, utemeljen na drugačijem pristupu pravima i odgovornostima, i koji bi se obvezao na ostvarenje globalizacije u korist siromašnih.*¹¹⁵

REFERENCE:

¹ Sacks, Geoffrey, **Misterija globalizacije**, http://www.alexandria-press.com/arhiva/No_1/dzefri_saks_misterija_globalizacije.htm (pristup ostvaren 26. lipnja 2004.)

² Globalisation guide, **What is globalisation**, <http://www.globalisationguide.org/01.html> (pristup ostvaren 26. lipnja 2004.)

³ isti kao i gore

⁴ Altvater, Elmar, http://www.dadalos.org/globalisierung_hr/grundkurs_1.htm (pristup ostvaren 27. lipnja 2004.)

⁵ Giddens, Anthony, http://www.dadalos.org/globalisierung_hr/grundkurs_1.htm (pristup ostvaren 27. lipnja 2004.)

⁶ Menzel, Ulrich, http://www.dadalos.org/globalisierung_hr/grundkurs_1.htm (pristup ostvaren 27. lipnja 2004.)

⁷ Messner, Dirk, http://www.dadalos.org/globalisierung_hr/grundkurs_1.htm (pristup ostvaren 27. lipnja 2004.)

⁸ Desai, Meghnad, http://www.dadalos.org/globalisierung_hr/grundkurs_1.htm (pristup ostvaren 27. lipnja 2004.)

⁹ Milardović, Anđelko, **Metodički prinosi istraživanja globalizma i globalizacije**, Zbornik **Globalizacija u Hrvatskoj, Hrvatska u globalizaciji**, Udruga „11. siječnja 1972.“, Zagreb 2003., str. 102

¹⁰ Glibota, Ante, **Globalizacija – Hrvatska, Mediteran i svijet**, Zbornik **Globalizacija u Hrvatskoj, Hrvatska u globalizaciji**, Udruga „11. siječnja 1972.“, Zagreb 2003., str. 73

¹¹ Veselica, Vladimir, **Globalizacija i nova ekonomija**, Zbornik **Globalizacija u Hrvatskoj, Hrvatska u globalizaciji**, Udruga „11. siječnja 1972.“, Zagreb 2003., str. 95

¹² Gray, John, **Lažna zora**, Masmedia, Zagreb, 2002., str. 22

¹³ Klein, Naomi, **No logo**, VBZ, Zagreb, 2002., str. 101

¹⁴ Vargas Llosa, Mario, **Kultura slobode**, http://www.alexandria-press.com/newprint/011_llosa_kultura_slobode.htm (pristup ostvaren 28. lipnja 2004.)

¹⁵ Šimleša, Dražen, **Snaga utopije**, Što čitaš, Zagreb, 2005., str. 65

¹⁶ Baotić, Josip, **Globalizacija u Hrvatskoj, Hrvatska u globalizaciji**, Zbornik **Globalizacija u Hrvatskoj, Hrvatska u globalizaciji**, Udruga „11. siječnja 1972.“, Zagreb 2003. str. 45

¹⁷ Milardović, Anđelko, **Metodički prinosi istraživanja globalizma i globalizacije**, Zbornik **Globalizacija u Hrvatskoj, Hrvatska u globalizaciji**, Udruga „11. siječnja 1972.“, Zagreb 2003., str. 103

¹⁸ A copublication of The World bank and Oxford university press, **Globalization, growth and poverty; building an inclusive world economy**, Oxford university press, New York, 2002.,

http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2002/02/16/000094946_0202020411335/Rendered/PDF/multi0page.pdf (pristup ostvaren 27. lipnja, 2004.)

¹⁹ Jašić, Zoran, **Globalizacija i ekonomska politika**, Zbornik **Globalizacija u Hrvatskoj, Hrvatska u globalizaciji**, Udruga „11. siječnja 1972.“, Zagreb, 2003., str. 62

²⁰ isto kao i gore, str. 63

²¹ isti, str. 63

²² isti, str. 62

²³ Baotić, Josip, nav. dj., str. 43

²⁴ Gray, John, nav. dj., str. 33

²⁵ **Još imamo vremena**, intervju s Lars Even Andersonom, ekonomistom iz Norveške, <http://www.pobjeda.co.yu>, (pristup ostvaren 28. lipnja 2004.)

²⁶ Doddoli L. i Maradei M., **Svijet poslije drugog svjetskog rata**, Marjan tisak, Split, 2005., str. 15

²⁷ Jašić, Zoran, nav. dj. str. 62

²⁸ Anderson, Sarah i Cavanagh, John, Global policy forum, <http://www.globalpolicy.org/socecon/tncs/top200.htm>, (pristup ostvaren 26. lipnja 2004.)

²⁹ Doddoli, L. I Maradei, M., nav, dj, str. 12

³⁰ isti izvor, str. 12

³¹ isti, str. 13

³² Globalisation guide, **Why is there global inequality and is it getting worse?**, <http://www.globalisationguide.org/03.html>, (pristup ostvaren 28. lipnja 2004.)

³³ Šimleša Dražen, nav. dj. str. 43

³⁴ isti izvor, str. 43

³⁵ isti, str. 43

³⁶ Klein Naomi, nav. dj., str. 85

³⁷ isti izvor, str. 86

³⁸ isti, str. 86

³⁹ isti, str. 87

⁴⁰ isti, str. 152

⁴¹ isti, str. 152

⁴² Gray, John, nav. dj. str. 54

⁴³ Klein, Naomi, nav. dj. str. 170

⁴⁴ isto kao i gore, str. 190

⁴⁵ isti izvor. str. 177

⁴⁶ George, Susan, **A short history of neoliberalism**, <http://www.globalpolicy.org/global/econ/histneol.htm>, (pristup ostvaren 27. lipnja 2004.)

⁴⁷ <http://www.imf.org>, (pristup ostvaren 1. srpnja 2004.)

- ⁴⁸ <http://www.imf.org/external/pubs/ft/exrp/what.htm> (pristup ostvaren 1. srpnja 2004.)
- ⁴⁹ http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm (pristup ostvaren 1. srpnja 2004.)
- ⁵⁰ isti izvor
- ⁵¹ isti
- ⁵² isti
- ⁵³ isti
- ⁵⁴ isti
- ⁵⁵ Kesner-Škreb, Marina, **Washingtonski konsenzus**, znanstveni časopis Instituta za javne financije **Financijska teorija i praksa**, 28 (2), Zagreb, 2004., str. 251-254
- ⁵⁶ isto kao i gore, str. 251-254
- ⁵⁷ isti izvor, str. 251-254
- ⁵⁸ isti, str. 251-254
- ⁵⁹ isti, str. 251-254
- ⁶⁰ A copublication of The World bank and Oxford university press , nav. izd. str. 10
- ⁶¹ isti izvor, str. 10
- ⁶² Dadalos, **Trijadizacija**,
http://www.dadalos.org/globalisierung_hr/grundkurs_2/triadisierung.htm (pristup ostvaren 1. srpnja 2004.)
- ⁶³ Gray, John, nav. dj., str. 52
- ⁶⁴ isti izvor, str. 53
- ⁶⁵ <http://www.kneja.hr/obrana/antiglobalizacija/globalizacija.htm> (pristup ostvaren 1. srpnja 2004.)
- ⁶⁶ isti izvor
- ⁶⁷ isti izvor
- ⁶⁸ Kreća, Vladimir, **Globalizacija**,
<http://www.vladimirkreca.com/originalindividuals/globalizacija001.htm> (pristup ostvaren 1. srpnja 2004.)
- ⁶⁹ Oxfam international, **Propisi prilagođeni interesima bogatih i dvostruki standardi**,
http://www.maketradefair.com/en/assets/english/report_summary_serbian.pdf,
(pristup ostvaren 2. srpnja 2004.)
- ⁷⁰ Gray, John, nav. dj. str. 8
- ⁷¹ isti izvor, str. 8
- ⁷² isti, str. 10
- ⁷³ isti, str. 10
- ⁷⁴ isti, str 11
- ⁷⁵ isti, str. 10
- ⁷⁶ isti, str. 10
- ⁷⁷ isti, str. 10
- ⁷⁸ isti, str. 13
- ⁷⁹ isti, str. 13

80 isti, str. 13
81 isti, str. 11
82 isti, str. 11
83 isti, str. 67
84 isti, str. 67
85 isti, str. 67
86 isti, str. 67
87 isti, str. 68
88 isti, str. 57
89 isti, str. 57
90 isti, str. 59
91 isti, str. 58/59
92 isti, str. 60
93 isti, str. 61
94 isti, str. 71
95 isti, str. 42
96 isti, str. 39
97 isti, str. 39
98 isti, str. 42
99 isti, str. 42

100 Oxfam International, nav. izd.

www.maketradefair.com/assets/english/report%20summary_serbian.pdf , (pristup ostvaren 2. srpnja 2004.)

101 Global exchange, **World trade organization**,

www.globalexchange.org/campaigns/wto (pristup ostvaren 7. listopada 2006.)

102 isto kao ¹⁰⁰

103 isti izvor

104 isti

105 isti

106 isti

107 isti

108 isti

109 isti

110 isti

111 isti

112 isti

113 isti

114 isti

115 isti

LITERATURA:

Doddoli, L. i Maradei M., *Svijet poslije Drugog svjetskog rata*, Marjan tisak, Split, 2005.

Gray, John, *Lažna zora*, Masmedia, Zagreb, 2002.

Kesner-Škreb, Marina, *Washingtonski konsenzus*, Financijska teorija i praksa, 28(2), str. 251-254., 2004.

Klein, Naomi, *No logo*, VBZ, Zagreb, 2002.

Šimleša, Dražen, *Snaga utopije*, Što čitaš, Zagreb, 2005.

Vukadinović, Radovan i Mileta, Vlatko, *Evropa iza ugla*, August Cesarec, Zagreb, 1990.

Zbornik radova, *Globalizacija u Hrvatskoj, Hrvatska u globalizaciji*, Udruga „11. siječnja 1972.“, Zagreb, 2003.

A World Bank policy research report, *Globalization, growth and poverty: building an inclusive world economy*, Oxford University press, NY, 2002.

INTERNET:

www.alexandria-press.com

www.dadalos.org

www.elektronickeknjige.com/chomsky_noam/mediji_propaganda_i_sistem

www.globalpolicy.org

www.globalisationguide.org

www.imf.org

www.kneja.hr/

www.maketradefair.com

www.novilist.hr/

<http://okolis.mzopu.hr>

www.pobjeda.co.yu

www.rifin.com

www.vladimirkreca.com

www.zarez.hr

www-wds.worldbank.org

www.wto.org

www.wikipedia.org

www.wsws.org

www.worldbank.org